


## Ezafe Construction in Kurdish: A Cognitive Approach

Vol. 12, No. 6, Tome 66  
pp. 187-230  
January & February 2022

Rahman Veisi Hesar<sup>1\*</sup> & Masoud Dehghan<sup>2</sup> 

### Abstract

The present study aims to investigate the Ezafe construction in Kurdish (Sorani dialect) based on cognitive grammar. The nature of the methodology of this qualitative research is descriptive-analytic, and the data have been collected via the interview with Kurdish speakers. The authenticity and originality of the collected data have been approved by Kurdish speakers of this linguistic variety. Ezafe marker is considered as the invoker of an intrinsic relationship between two entities having a kind of conceptual proximity. In a way, one entity is considered as a reference-point based on which the location of the other entity is cognitively determined. In this construction, the landmark plays the role of a reference-point to provide a mental path to the trajector as the target. The findings showed that Ezafe in this dialect is the result of the grammaticalization of a relative pronoun HYA by which the intrinsic-conceptual relation between elements is profiled in a complex sentence. It should be noted that Ezafe marker has developed from the relative pronoun HYA in Old Persian. Accordingly, this relative pronoun, as an Ezafe marker, has been gradually transformed into an element profiling an asymmetric relationship between congruent entities within a single phrase (N Ez N; N Ez adj; N Ez preposition; N Ez nominalized verb) or in a clause (predicative Ezafe and topicalizing Ezafe). Also, the results showed that Ezafe marker indicates this asymmetric relation at different linguistic levels.

**Keywords:** Ezafe construction, Kurdish, cognitive grammar, relative pronoun, Ezafe marker

1. Corresponding author: Assistant Professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Kurdistan, Iran,

Email: [r.veisihesar@uok.ac.ir](mailto:r.veisihesar@uok.ac.ir)

2. Assistant Professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Kurdistan, Iran;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7925-7770>

Received: 11 February 2020  
Received in revised form: 5 May 2020  
Accepted: 10 June 2020

### 1. Introduction

The Cognitive Linguistics approach is considered as a new approach in linguistics (Langacker 1987; Lakoff and Johnson 1980) which tries to explain linguistic phenomena according to cognitive processes without drawing a strict boundary and limitation between linguistic and non-linguistics capabilities. Rejecting the modularity of grammar, it ties to explain syntactic constructions according to the same cognitive processes that are used in non-linguistic phenomena. In harmony with this approach, we try to explain Ezafe construction in Kurdish from a cognitive perspective. In other words, we try to explain the fundamental cognitive processes underlying this frequent and important construction.

The traditional grammarians (Qharib, et al. 1971: 39-45; Moiin 1984; Anvari and Ahmadi-Givi, 2011: 134- 138) have described Ezafe as a pure relationship between two entities that may convey a wide variety of meanings. They (ibid) have proposed many functions and senses for Ezafe in Iranian languages. Its numerous functions have been described as Ezafe for possession (*ezafeye melki*: ketābe ?ali: Ali's book), Ezafe for expressing the material of a nominal head (*ezafeye bayāni*: halqeye talā: ring of gold), Ezafe for specifying a noun (*ezafeye taxsisi*: mize motāle?e: table for studying), Ezafe for elaborating on the noun (*ezafeye tozihī*: šahre tehrān: city of Tehran) and kinship Ezafe (*ezafeye bonovvat*: mādar-e ?isā: mother of Jesus). However, its real semantic and syntactic diversity goes beyond this number. Ezafe linker covers not only a variety of semantic relationships, but also it is used in different grammatical constructions including nominal phrase (nominal collocation: noun Ez noun and nominal periphrasis: noun Ez nominalized verb), prepositional phrase (preposition Ez noun), predicative Ezafe (determiner noun EZ noun copular verb), topicalized structure (topic Ez proposition) and Ezafe for modification by an adjective (noun Ez adjective). This semantic and syntactic diversity leads the formal linguists to consider it as a vacuous element emerging just because of formal computations and structural restrictions (Samiian 1994; Ghomeshi 1997;

Samvelian 2005; Karimi 2007; Kahnemuyipour 2014).

The Ezafe construction has been traced back to the (*h*)*ya* as a relative pronoun in Old Persian (Moiin 1984: 8-9; 18; Abolqhasemi 2006: 38). The cognitive function of this relative pronoun was for identifying the trajector with another participant in the relative clause. The following example (inscription of Darius at the Naqsh-i-Rostam (DNa)) illustrates the function of *haya* in Old Persian:

baga vazraka Auramazdā *haya* imām būmim adā,  
 the god great Ahuramazda *who* this earth created  
*haya* avam asmānam adā,  
*who* this sky created  
*haya* martiyam adā, *haya* šiyātim adā martiyahyā, *haya* Dārayavaum  
*who* mankind created, *who* happiness created for mankind, *who* Darius  
 xšāyaθiyam akunauš.  
 king made.

Great god is Ahuramazda, who created the earth, who created the sky, who created the man, who created happiness for man, who made Darius king.

It may be argued that the main and primary function of *haya* is to make a linguistic coordination between two entities that are conceptually parallel and co-equal. However, this relative pronoun undergoes a drastic change in modern Kurdish. It can illustrate any possible relationship between two participants within a single noun phrase. In other words, the Ezafe (as the successor of the *haya*) is used for demonstrating a relation between two entities that are linked together in a way. Thus, we can say that Ezafe has undergone a kind of subjectification (see Langacker 2009, p.85) through which the relative pronoun (that was to illustrate identification and correspondence between the trajector and a participant in the relative clause)

has metamorphosed into a morpheme evoking a schematic model of essential relationship between two participants within a nominal phrase. Through this subjectification, the identification of the sentential trajector with the participant of the relative clause has been turned into any kind of relationship held between two participants in a phrase. Let's consider the following examples in this case:

**1.**dæst-i hemən (part-whole)

hand-Ez Hemn

Hemn's hand

**2.**xwardən-i sef (part (patient)-whole (event))

eating-Ez apple

eating of apple

**3.**Halatn-i Ali (part (agent)-whole (event))

running-Ez Ali

Ali's running

**4.**gærdænbænd-i tæla (material)

necklace-Ez gold

necklace of gold

**5.**šār-i bokān (identification)

city-Ez Bokan

city of Bokan

**6.**raqib-i ʔæli (association)

competitor-Ez ʔæli

Ali's competitor

**7.ktew-i hæesæn (ownership)**

book-Ez hæesæn

Hasan's book

**8.bāwk-i hemæn (kinship)**

father-Ez Hemæn

Hemæn's father

**9.hemæn-i mokrjani (nominal collocation)**

hemæn-EZ mokrjani

Hemæn Mokryani

The question crossing the author's mind is that what kind of relationship is evoked by the Ezafe linker that is capable of covering all of these various meanings such as possession, part-whole, participant-event, object-material, nominal collocation, and pure association. It may be discussed that Ezafe evokes a schematic intrinsic relationship that can convey different kinds of semantic association. However, it should be noted that this schematic interconnection is not semantically vacuous. In other words, the linear order of the words in the Ezafe construction cannot be modified, it is because some semantic restrictions dominate this conceptual relationship.

## 2. Literature Review

In this section, we will take a look at previous linguistic studies that have explained Ezafe construction from different perspective. It is worth mentioning that before this research, some researches have been done in the field of Ezafe construction that have considered this marker as a formal marker and it is explained as the outcome of pure syntactic computations. Some of these researches have been done by Samiian, 1994; Ghomeshi, 1997; Samvelian, 2005; Karimi, 2007; Kahnemuyipour, 2014. Most previous researches in this

area have ignored the polysemic aspect of this construction. Therefore, as far as the authors are aware, no research has been done on the subject of Ezafe construction in Kurdish from a cognitive perspective. Some of the researches done in this regard are those which have been written by Qarib, et al. (1972), Moiin (1985), Abolghasemi (2007), Anvari and Anvari (2011), Razavian, et al. (2016), Amouzadeh and Asmoudeh (2017), Nassajian, et al. (2019).

### 3. Methodology

The nature of the methodology of this qualitative research is descriptive-analytical, and the data have been collected via the interview with Kurdish speakers. The authenticity of the collected data has been approved by Kurdish speakers of this language variety.

### 4. Results

This paper indicated that Ezafe may express different semantic relationship in the level of noun phrase. For example, it can express relations such as ownership, part-whole, identification, and association. However, these different semantic connections are the elaborations of an abstract schematic relation which is evoked by Ezafe. In other words, Ezafe primarily evokes a schematic relation between two elements in which the first one acts as the reference point and the second one functions as the target. The former is used by the conceptualizer to have a cognitive access to the latter.

It was argued that Ezafe is the result of the grammaticalization of a relative pronoun by which the pivot and a participant in the relative clause are matched with one another. The pivot and the relevant participant are characterized by a conceptual contiguity. Accordingly, Ezafe has been gradually turned into an element evoking an asymmetric relationship between contiguous entities within a single phrase (N Ez N; N Ez adje; N Ez preposition; N Ez

nominalized verb). However, we showed that this schematic relation is not bound to nominal phrases, but it can play a significant semantic role in the sentential level. As a result, two different constructions such as predicative Ezafe and topicalizing Ezafe were introduced in the paper. In these constructions, the Ezafe mediates between an element and the rest of the sentence. In other words, one of the sentential elements acts as a reference point for the whole sentence. As a result, the conceptualizer gains a mental access to the sentence only via the linguistic element (such as topic) which plays the role of reference point. The common attribute among these various grammatical constructions refers to the intrinsic relationship held between the entities.

[ DOI: 10.52547/LRR.12.6.7 ]

[ DOR: 20.1001.1.23223081.1400.12.6.12.8 ]

[ Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2025-03-28 ]





دوماهنامه بین‌المللی

۱۲، ش ۶ (پیاپی ۶۶) بهمن و اسفند ۱۴۰۰، صص ۱۸۷-۲۳۰

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1400.12.6.12.8>

## ساخت اضافه در کردی: رویکردی شناختی

رحمان ویسی حصار<sup>۱\*</sup>، مسعود دهقان<sup>۲</sup>

۱. استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

۲. استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۲

### چکیده

پژوهش حاضر قصد دارد تا براساس رویکرد شناختی به بررسی ساخت اضافه در کردی سورانی بپردازد. ماهیت روش‌شناسی این پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها از گویش کردی سورانی و از طریق مصاحبه با گویشوران گردآوری شده‌اند و اصالت داده‌ها نیز مورد تأیید گویشوران این گونه از زبان کردی است. گفتنی است که ساخت اضافه نوعی رابطه ذاتی و نسبتی بین دو عنصر گذرا و پایا ایجاد می‌کند که حاوی نوعی قرابت مفهومی هستند. در این ساخت یکی از عناصر به‌منزله نقطهٔ ارجاع عمل می‌کند تا جایگاه عنصری دیگر (عنصر مقصد) در ساخت براساس آن مشخص شود. به‌عبارت دیگر، عنصر پایا به‌مثابهٔ نقطهٔ ارجاع، مسیری شناختی را برای دسترسی ذهنی به عنصر گذرا به‌منزلهٔ عنصر مقصد فراهم می‌سازد. یافته‌ها نشان داد که ساخت اضافه، محصول نوعی دستوری‌شدگی ضمیر موصولی HYA است که نقش کهن آن بازنمایی ارتباط ذاتی - مفهومی بین عناصر دخیل در رابطه‌ای مفهومی مندرج در یک جملهٔ مرکب بوده است. این ضمیر موصولی طی فرایند دستورشدهگی به‌نمایه‌ای نسبتی تحول یافته، تا رابطه‌ای ذاتی و نامتقارن را میان دو عنصر متجانس در یک گروه (اسم+اضافه+اسم، اسم+اضافه+صفت، اسم+اضافه+حرف اضافه، اسم+اضافه+فعل اسمی شده) یا در یک بند (اضافهٔ محمولی، اضافهٔ مبتداساز) مفهوم‌پردازی کند. همچنین، نتایج نشان داد که عنصر اضافه این ارتباط نامتقارن را بین عناصر در سطوح متفاوت زبانی به‌خوبی نمایه‌سازی می‌کند.

واژه‌های کلیدی: ساخت اضافه، کردی، دستور شناختی، ضمیر موصولی، عنصر اضافه.

## ۱. مقدمه

رویکرد زبان‌شناسی شناختی<sup>۱</sup> به‌مثابه رویکردی نوین در زبان‌شناسی به‌شمار می‌رود که ظهور و شکوفایی آن به دهه هفتاد میلادی باز می‌گردد و بیشترین آثار در این حوزه را زبان‌شناسان غربی از جمله لانگاکر<sup>۲</sup> (1987)، لیکاف<sup>۳</sup> و جانسون<sup>۴</sup> (1980) و مانند این‌ها به ثبت رسانده‌اند. این رویکرد، به‌طور نمادین یک رویکرد دایره‌المعارفی<sup>۵</sup> به معنا را بر می‌گزیند. به‌عبارتی، تحلیل معنا در این رویکرد به دانش دایره‌المعارفی بستگی دارد. بنابراین، هیچ‌گونه وجه تمایز قاعده‌مندی میان معنی‌شناسی و کاربردشناسی قائل نیست، چراکه این رویکرد معتقد است که هیچ تمایز قاعده‌مندی میان معنای هسته‌ای<sup>۶</sup> از یک سو و کاربردشناسی، یعنی معنای فرهنگی و اجتماعی از سوی دیگر وجود ندارد. در واقع، در این رویکرد به زبان به‌منزله وسیله‌ای برای سازمان‌دهی، پردازش و انتقال اطلاعات نگریسته می‌شود که زبان را نمودی از نظام تصویری ذهنی می‌داند و در این راستا، دستور شناختی<sup>۷</sup> نیز با مفهوم‌سازی<sup>۸</sup> و ساختار مفهومی سروکار دارد؛ یعنی برای رویکرد شناختی، مطالعه معنای زبانی به‌خودی‌خود هدف نیست، بلکه هدف، استفاده از آن در درک ماهیت نظام مفهومی ذهن انسان است (Geeraerts, 2006). رویکرد شناختی تبیین ساختارهای دستوری را نیز در همین راستا دیده، و آنها را بر اساس اصول کلی حاکم بر شناخت و ادراک تبیین می‌کند. در این راستا مقاله حاضر در صدد بررسی ساخت اضافه از منظری شناختی است.

ساخت اضافه در زبان‌های ایرانی از دیرباز مورد توجه دستوریان سنتی، همچون قریب و همکاران (۱۳۵۰)، معین (۱۳۶۳)، انوری و گیوی (۱۳۹۰) بوده است. آن‌ها ساخت اضافه را به‌مثابه عنصری دستوری تعریف کرده‌اند که تنوع زیادی از معانی و نقش‌ها را القا می‌کند. آن‌ها، همچنین، نقش‌های متعدد این ساخت به‌صورت اضافه ملکی، اضافه بیانی، اضافه تخصیصی، اضافه توضیحی و اضافه بنوت تبیین کرده‌اند. عنصر اضافه نه‌تنها روابط معنایی فراگیری را پوشش می‌دهد، بلکه در ساخت‌های نحوی متنوعی نیز ظاهر می‌شود. جستار حاضر قصد دارد تا براساس ابزارهای تحلیلی دستور شناختی موردنظر لانگاکر (1987) و الگوی نقطه ارجاع<sup>۹</sup> به بررسی ابعاد معنایی عنصر اضافه در کردی سورانی بپردازد و نشان دهد که ساخت اضافه در این رویکرد چگونه بازنمایی می‌یابد. نگارندگان درصددند تا نشان دهند که بین معانی متعدد ساخت اضافه در کردی سورانی چه ارتباط معناداری وجود دارد که

همه آنها توسط عنصر یکسانی بیان می‌شوند. در واقع، چندمعنایی ساخت اضافه در کردی نشان می‌دهد این ساخت رابطه‌ای کاملاً طرح‌واره‌ای و انتزاعی را در ذهن فعال می‌کند که قادر است معانی متنوع و متعددی را پوشش دهد. اما باید گفت که این رابطه طرح‌واره‌ای و انتزاعی کاملاً از معنا و محتوای ایجابی تهی نیست. بلکه علی‌رغم انتزاع بالای آن، ویژگی‌ها و محدودیت‌های معنایی خاصی را نیز نشان می‌دهد. برای مثال ویژگی تقارن‌ناپذیری<sup>۱</sup> بر ترتیب سازه‌ها در این ساخت‌ها حاکم است. در واقع، منظور از رابطه نامتقارن این است که ترتیب کلمات در ساخت اضافه معکوس‌پذیر نیست. اگر به هر دلیلی این ترتیب خاص که توسط عنصر اضافه سامان یافته، دستخوش تغییر شود، ساخت مربوطه یا غیردستوری خواهد بود یا دچار تغییر معنایی می‌شود. نمونه‌های زیر در کردی سورانی مؤید این مطلب هستند.

1. \*Hiwa-i dæst.  
دست اضافه- هیوا
2. \*Kærim-i halātən.  
دویدن اضافه- کریم
3. \*Zara-j rafiq.  
دوست اضافه- زهرا
4. \*Hæsæn-i qælæm.  
قلم اضافه- حسن

لذا در این راستا هم می‌بایست گستردگی و انتزاع بالای ساخت اضافه تبیین شود، و هم محدودیت‌های معنایی حاکم بر آن تشریح گردد. پژوهش حاضر شامل شش بخش است. بخش دوم به پیشینه پژوهش پرداخته است. در بخش سوم با مبانی نظری مرتبط با دستور شناختی لانگاکر (1995, 2000, 2008, 2009) آشنا خواهید شد. بخش چهارم به روش‌شناسی انجام پژوهش اشاره می‌کند. بخش پنجم به بررسی ابعاد معنایی ساخت اضافه در کردی سورانی اختصاص دارد و در بخش آخر نتیجه‌گیری پژوهش را خواهید دید.

## ۲. پیشینه پژوهش و مطالعات مرتبط

در این بخش نگاهی خواهیم داشت به مطالعات زبان‌شناختی پیشین و مرتبط با موضوع ساخت اضافه در زبان‌ها تا مشخص شود که موضوع و محدوده این دسته از مطالعات چگونه و تا چه

اندازه بوده و به چه نکاتی در این زمینه توجه شده است. گفتنی است که پیش از این پژوهش، پژوهش‌هایی در زمینه ساخت اضافه صورت گرفته که اضافه را به‌منزله عملگری صوری قلمداد کرده‌اند و آن را صرفاً محصول محاسبات نحوی دانسته‌اند (Samiian, 1994; Ghomeshi, 1997; samvelian, 2005; Karimi, 2007; kahnemuyipour, 2014). عمده تحقیقات پیشین در این حوزه، وجوه متکثر معنایی این ساخت را نادیده گرفته‌اند. از این رو، تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند، درباره موضوع ساخت اضافه در کردی از دیدگاه شناختی پژوهشی انجام نگرفته است. در ادامه، به برخی از پژوهش‌های انجام‌گرفته در این خصوص خواهیم پرداخت.

نساجیان و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه در زبان فارسی: بررسی پیکره‌بنیاد» به شناسایی جایگاه عنصر اضافه از منظر دستور وابستگی پرداخته‌اند تا به منظور تشخیص واژگان دارای نشانه کسره اضافه در متون زبان فارسی به روشی اصول‌مند و قاعده‌بنیاد دست یابند. همچنین، نگارندگان در انجام این پژوهش جایگاه‌های متنوع این عنصر را نیز به‌خوبی مورد اشاره قرار داده‌اند.

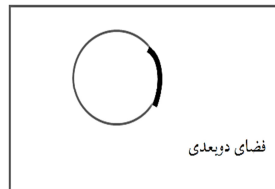
رضویان و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت گلدبرگ» به بررسی انواع ساخت‌های اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت در رویکرد شناختی پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان داد که ساخت‌های اضافه ملکی و نسبی به ترتیب از بیشترین و کم‌ترین فراوانی برخوردار هستند. همچنین، نگارندگان نشان دادند که از میان مفاهیم متعدد معنایی، مفهوم نسبت به‌عنوان معنای ساختی در ساخت‌های اضافه تعیین شد.

عموزاده و اسفندیاری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی مقایسه‌ای ساخت اضافه در زبان فارسی براساس الگوی‌های شناختی و غیرشناختی» به بررسی گونه بنیادین ساخت اضافه با استفاده از مطالعات در زمانی از منظر شناختی و غیرشناختی پرداخته است. نتایج نشان داد که این گونه بنیادین به‌لحاظ تاریخی از حالت اضافی در فارسی باستان مشتق شده است که ساخت‌های پیچیده‌تر این ساخت ضافه به‌کمک فرایند استعاره‌سازی به‌دست آمده‌اند. همچنین نگارندگان نشان داده‌اند که ساخت‌های متأخر اضافه، به‌طور کلی، در چرخه فرایند استعاره‌سازی به‌وجود آمده‌اند.

لطفی (2014) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه به‌عنوان یک عنصر پیکره: تحلیلی یکدست» به بررسی ساخت اضافه در زبان فارسی پرداخته است و نشان داده که عنصر اضافه، در واقع بازنمایی رابطه نامتقارن میان عناصر پیکر و پس‌زمینه است.

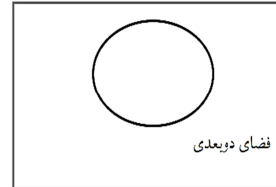
### ۳. دستور شناختی و ساخت اضافه

دستور شناختی مبتنی بر یک اصل نمادین<sup>۱۱</sup> است؛ بدین‌معنا که هر کلمه یا عبارتی از دو بخش واجی و معنایی تشکیل شده است (Langaker, 2008, p.5). در واقع، تمام ابعاد زبان از جمله واژگان، ساخت‌واژه و نحو پیوستاری از واحدهای نمادین را می‌سازند که به‌صورتی نظام‌مند ساختار زبان را شکل می‌دهند (Langaker, 2006, p.29). در دستور شناختی، معنا لزوماً ایده یا تصویری از پیش تعیین‌شده نیست که با بخش واجی ترکیب شود، بلکه هر ساخت محصول نوعی مفهوم‌سازی پویای فرد از یک موقعیت تجربی است. هر مفهوم‌سازی با عوامل و امکانات شناختی خاصی، موقعیت‌های گوناگونی را همچون یک پدیدار ساکن یا فرایندی پایا تفسیر<sup>۱۲</sup> می‌کند (Verhagen, 2007, p.48). برای مثال، در یک موقعیت ایستا<sup>۱۳</sup> یک عنصر ممکن است در تقابل با زمینه‌ای خاص برجسته شده و نوعی تقابل شناختی را ایجاد کند. چنین تقابل شناختی در دستور شناختی با دوگانه‌های نمایه<sup>۱۴</sup> / پایه<sup>۱۵</sup> یا پیکر<sup>۱۶</sup> / زمینه<sup>۱۷</sup> بیان می‌شود (Langaker, 1987, p.183; Langaker, 2008, p.58). برای مثال، اگر دایره در برابر دامنه تمام اشکال دو بعدی برجسته شود، تصویر ۱ و اگر کمان یا قوس در برابر دایره برجسته شود، تصویر ۲ را خواهیم داشت. بدیهی است که هر پیکر در برابر دامنه خود برجسته می‌شود. دامنه<sup>۱۸</sup> به تمام بازنمودهای شناختی خاصی اشاره دارد که به‌صورت سلسله‌مراتبی در ادراک یک عنصر پیش‌فرض گرفته شده و به‌نوعی به ساختار دانش دایره‌المعارفی باز می‌گردد که مبنای معناشناسی شناختی<sup>۱۹</sup> است (Langaker, 1987, p.147). به اعتقاد تیلور<sup>۲۰</sup> (2002, p.195) دامنه همان دانش پس‌زمینه است که مفهوم‌سازی براساس آن شکل می‌گیرد.



تصویر ۲: برجستگی پیکر

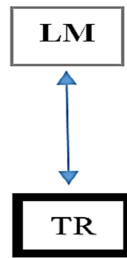
Figure 2: Figure prominence



تصویر ۱: برجستگی زمینه

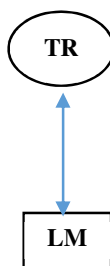
Figure 1: Ground prominence

گفتنی است که مفهوم‌سازی فرایندهای نسبتی<sup>۲۱</sup> مانند فعل، حرف اضافه و صفت، ساختار پیچیده‌تری دارند. در این موارد، علاوه بر اینکه یک نمایه در تقابل با دامنه‌ای خاص به‌مثابه پایه برجسته می‌شود، خود نمایه نیز از ساختار مفهومی مرکبی برخوردار است. در این حالت، نمایه خود دارای عناصر گذرا<sup>۲۲</sup> و پایا<sup>۲۳</sup> است. بنابراین، این نمایه به‌نمایه نسبتی<sup>۲۴</sup> یا ارتباطی معروف است (Taylor, 2002, p.206). برای مثال، حرف اضافه «زیر» در عبارات حرف اضافه‌ای مانند «توپ روی میز» (تصویر ۳) و «توپ زیر میز» (تصویر ۴) یک نسبت مرکبی میان توپ و میز ایجاد می‌کند که در آن «میز» عنصر پایا بوده و موقعیت توپ به‌منزله گذرا به‌وسیله میز معین می‌شود.

تصویر ۴: مفهوم‌سازی توپ زیر میز  
Figure 4: The conceptualization of the ball under the tableتصویر ۳: مفهوم‌سازی توپ روی میز  
Figure 3: The conceptualization of the ball over the table

در این ساختارهای مفهومی، عنصر پایا مانند نقطه ارجاع عمل کرده که دسترسی را به گذرا

به‌منزله مقصد ممکن می‌سازد (Radden & Dirven, 2007, p.331). همچنین، در عبارت صفتی «توپ سبز» (مثال ۵) یک عنصر به‌منزله گذرا (توپ) به‌نسبت یک کیفیت (رنگ) و درجه آن مفهوم‌سازی می‌شود. در این صورت، دامنه کیفیت نقش پایا را ایفا می‌کند (Langaker, 2008, p.127).

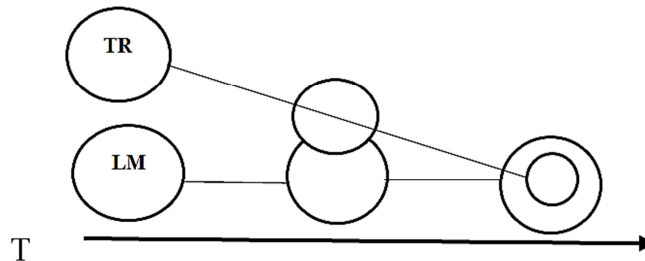


تصویر ۵: مفهوم‌سازی عناصر پایا و گذرا نسبت به هم

Figure 5: The conceptualization of Landmark and Trajector elements

در این الگو، عناصر پایا و گذرا هر دو بخشی از نمایه بوده و برجستگی شناختی دارند، اما گذرا برجستگی اولیه و پایا برجستگی ثانویه دارد (Langaker, 2008, p.70). این عناصر، الگوهای شناختی ما از پردازش یک موقعیت هستند و در ترکیب با بخش فرم، ساختاری نمادین می‌سازند. در تقابل با این مقولات، افعال حاوی ساختار مفهومی پیچیده‌تری هستند. زیرا فعل حاوی یک نمایه ارتباطی است که بر محور زمان تعیین می‌یابد (Broccias, 2006, p.87) عناصر طرح‌واره شناختی بر محور زمان و به‌صورت فرایندی تعیین می‌کنند. برای مثال، در جمله زیر، «علی» به‌منزله گذرا در فرایندی زمان‌مند، وارد محدوده مکانی خانه به‌منزله عنصر پایا می‌شود. تصویر ۶ مفهوم‌سازی زمان‌مند این رخداد را نشان می‌دهد.

۲. علی وارد خانه شد.



تصویر ۶: مفهوم‌سازی زمان‌مند عناصر پایا و گذرا

Figure 6: The Timely conceptualization of Landmark and Trajectory elements

نکته قابل تأمل در دستور شناختی این است که مفهوم‌سازی پدیداری ایستا نبوده و با پیچیده‌تر شدن و گسترده‌تر شدن سطح جمله، آمیختگی مفهومی بین عناصر یک دامنه گسترش می‌یابد. در واقع، هماهنگی و آمیختگی میان عناصر یک جمله تا تکوین نهایی جمله تداوم دارد. گفتنی است که نحو فهرست بی‌پایانی از ساخت‌های منفرد با جزئیات معنایی نیست، بلکه دستور یک زبان، محصول روابط نظام‌مند میان ساختارهای طرح‌وارگی است. ساخت‌های طرح‌واره‌ای، محصول فرایندی شناختی به نام انتزاع‌سازی<sup>۲۰</sup> هستند که در آن یک تفسیر عینی و ملموس از یک عنصر یا موقعیت به تفسیری انتزاعی و کلی تبدیل می‌شود و می‌تواند بر موقعیت‌های مرتبط و مشابه اعمال شود (Langaker, 2000, p.297). طی این فرایند، یک ساخت علاوه‌بر پوشش معانی متعدد، کاربرد و نقش‌های بیشتری را نیز به خود می‌پذیرد. بهترین مورد برای ترسیم این ویژگی دستوری، ساخت ملکی است. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

۶. انگشتم (اعضای بدن)
۷. خواهرم (روابط خانوادگی)
۸. دفترم (رابطه ملکی)
۹. روحیه‌ام (وضعیت روحی)
۱۰. پرش بلندش (عمل انجام شده)
۱۱. اداره‌اش (چیزی مرتبط)
۱۲. رئیسم (فردی مرتبط)



۱۳. دوستم (فردی مرتبط)

۱۴. چاقی ام (وضعیت بدنی)

همان‌گونه که در مثال‌های بالا پیداست، ساخت ملکی چندین معنای متنوع و گاه متنافری را از خود نشان می‌دهد. گفتنی است که در معنی‌شناختی شناختی برای تبیین چندمعنایی این ساخت‌ها از الگوی بسط استعاری استفاده می‌شد، اما لانگاکر استدلال می‌کند که تجمیع این معانی متنافر ذیل مفهوم بسط استعاری ممکن نیست. به اعتقاد او معانی کانونی یک ساخت ملکی (مانند مالکیت، جز/کل و روابط خویشاوندی) حاوی رابطه‌ای ملموس میان ضمیر ملکی و اسم است که طی آن ضمیر ملکی به صورت فعال (فیزیکی یا فرهنگی) اسم مملوک<sup>۲۶</sup> را تحت کنترل عینی خود دارد. اگر برای مالک<sup>۲۷</sup> (فرد یا بدن انسانی) به یک دامنه معتقد باشیم، آنگاه مملوک (Pe) عنصری از عناصر موجود درون دامنه تحت‌کنترل مالک (Pr) خواهد بود (Langaker, 2009).

۱۵. مدادت: صاحب < دامنه (مداد، کتاب، دفتر، ماشین و ...)

۱۶. سرت: بدن فرد < دامنه (دست، پا، سر و غیره)

۱۷. دخترش: پدر < دامنه (پسر، دختر)

۱۸. فرمانده‌اش: سرباز < دامنه (فرمانده)

در مثال ۱۵، ضمیر متصل «ت»، به معنای صاحب به‌منزله Pr بر دامنه‌ای همچون مداد، به‌عنوان Pe کنترل فیزیکی دارد، چراکه قوانین او را به‌منزله صاحب رسمی آن شیء می‌شناسند. همچنین، در مثال ۱۶ بدن عنصری است که به‌منزله کل بر اجزای خود (مانند سر) کنترل دارد، بدین دلیل که جزو تابع کلیت بدن است. کنترل عنصر مرکزی بر اعضای دامنه، کنترلی نامتقارن است. یعنی، عنصر مرکزی توان کنترل دیگر عناصر را دارد، اما این رابطه برای اعضای دامنه ممکن نیست. قاعده زیر این رابطه را به‌خوبی نشان می‌دهد:

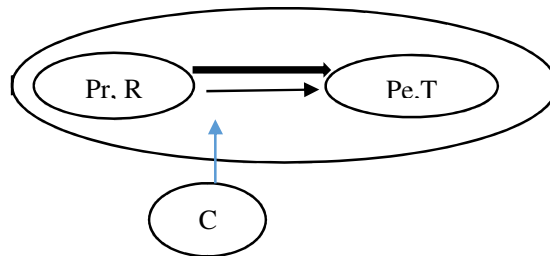
[D: Pe2, Pe3 ...] (مداد) Pe 1 → Pr (ت)

رابطه ملموس کنترل بین مالک و مملوک رابطه دیگری (رابطه انتزاعی تداعی) را نیز میان دو عنصر مربوطه برقرار می‌سازد. درواقع این رابطه نوعی مسیر شناختی و تداعی ذهنی را میان آن دو برقرار می‌سازد. بدین شیوه که تصور ذهنی مالک خودبه‌خود عناصر تحت‌کنترل آن را درون دامنه در ذهن فرد تداعی می‌کند. در این حالت، مالک به‌منزله نقطه ارجاع و مملوک

به منزله عنصر مقصد<sup>۲۸</sup> درون دامنه عمل می‌کنند (Langaker, 2009, p.84). به عبارتی، مالک به منزله یک نقطه ارجاع به مفهوم ساز<sup>۲۹</sup> این امکان را می‌دهد که به مملوک به مثابه عنصر مقصد دسترسی ذهنی داشته باشد. چون مالک از برجستگی شناختی بالایی برخوردار است، بنابراین توانایی بالایی دارد که به منزله نقطه ارجاع برای دسترسی به عناصر فرعی درون دامنه عمل کند. از این رو، باید گفت که این رابطه عینی کنترل است که شرایط ایجاد رابطه ذهنی و مسیر شناختی را از مبدأ به مقصد فراهم می‌سازد که نگارندگان آن را به صورت قاعده زیر بیان کرده‌اند. (C همان مفهوم ساز است)

C → reference-point (Pr, ت) → target (Pe, مداد)

از این رو، هر ضمیر ملکی دو رابطه شناختی را بین عناصر ایجاد می‌کند که لانگاکر (Langaker, 2009, p.84) آن را به صورت تصویر زیر بیان کرده است.

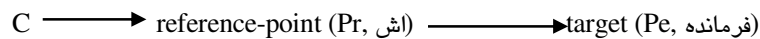


تصویر ۷: رابطه عینی کنترل و رابطه مسیر شناختی (Langaker, 2009, p.84)

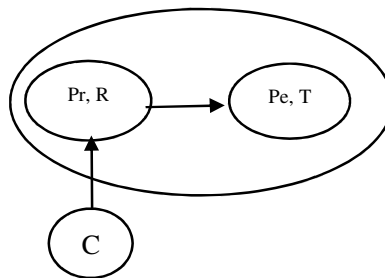
**Figure 7:** The concrete relation of Control and Cognitive path relation (Langaker, 2009, p. 84)

اما این الگو به صورت کامل برای معانی غیرکانونی ساخت ملکی قابل اعمال نیست؛ چرا که رابطه عینی و کنترل ملموس مالک بر مملوک در این موارد کم‌رنگ شده است. در مثال ۱۸، مالک نقش منفعل بازی می‌کند. در چنین مواردی، تصور هر گونه رابطه عینی کنترل میان مالک و مملوک غیرممکن است. اگر فرد را (ضمیر «ش») دامنه در نظر بگیریم، فرمانده بخشی از آن دامنه خواهد بود، در حالی که فرد هیچ کنترل عینی بر این عنصر ندارد. این بدان معنا نیست که هیچ مسیر شناختی بین این دو عنصر وجود ندارد، بلکه هنوز رابطه مسیر شناختی میان مالک

و مملوک قابل تصور است. تصور فرد به منزله عنصر برجسته، مسیر شناختی را برای فرمانده تداعی می‌کند. در واقع، اگرچه مالک فاقد کنترل ملموس بر مملوک است، اما می‌تواند به صورت شناختی امکان دسترسی به مملوک را در دامنه خود ایجاد کند که این رابطه به صورت زیر نمایش داده می‌شود:



بنابراین، در این موارد رابطه ملموس کنترل بین مالک و مملوک موجود نیست، اما نقش اصلی مالک در این ساخت فراهم کردن دسترسی ذهنی به مملوک است. غیاب رابطه ملموس میان مالک و مملوک و حضور رابطه تداعی محض میان دو عنصر در این ساخت محصول کم رنگ شدن معنایی و انتزاعی شدن است (Langaker, 2009) که در آن رابطه عینی حذف شده و رابطه‌ای انتزاعی جای آن را گرفته است. الگوی نقطه ارجاع در این موارد بسیار طرح‌واره‌ای و انتزاعی شده است و می‌تواند به معانی غیرسرنمون هم اضافه شود. تصویر ۸ الگوی نقطه ارجاع را در موارد غیرکانونی نشان می‌دهد.



تصویر ۸: الگوی نقطه ارجاع در موارد غیرکانونی

Figure 8: Reference-point model in non-canonical samples

بنابراین، ضمایر ملکی نوعی الگوی طرح‌واره‌ای نقطه ارجاع را نشان می‌دهند که در آن یک عنصر مبنایی (مالک) به منزله نقطه ارجاع دسترسی ذهنی به عنصری دیگر را فراهم می‌کند. همین مورد در مورد ساخت حرف اضافه of در انگلیسی نیز صادق است. اگرچه اساساً این ساخت برای رابطه کل و جزء میان عنصر گذرا (به مثابه جزء<sup>۲</sup>) و عنصر پایا (به مثابه کل<sup>۱</sup>) برقرار شده است، اما طی فرایند انتزاعی شدن می‌تواند برای هر رابطه نامتقارنی (عدم تقارن در

برجستگی شناختی) اعمال شود (Langaker, 2000, pp.73-76). مثال‌های زیر از لانگاکر (2000) تنوع معنایی این ساخت را در انگلیسی نشان می‌دهد:

19. The bottom of jar [TR-LM]

ته کوزه [رابطه گذرا/جز-پایا/کل]

20. The chirping of birds [TR-LM]

جیک‌جیک پرند [گذرا/فرایند-پایا/کنشگر]

21. A ring of gold [TR-LM]

انگشتر طلا [رابطه گذرا/شی-پایا/جنس]

22. The state of California [same TR-LM]

ایالت کالیفرنیا [رابطه همانندی گذرا-پایا]

23. An acquaintance of bill [Association of TR-LM]

سابقه صورت حساب [رابطه تداعی گذر-پایا]

در جمله ۱۹ بالا، حرف اضافه رابطه نامتقارنی میان عنصر جزء به منزله گذرا و عنصر کل به منزله پایا برقرار کرده است. عدم تقارن این روابط نشان می‌دهد که یکی از عناصر برجسته بوده و مسیر شناختی را برای عنصر دیگر ممکن می‌سازد. در این حالت، عنصر پایا دسترسی ذهنی را به عنصر گذرا ممکن می‌سازد. اما این فرایند ملموس چنان انتزاعی شده که رابطه دسترسی شناختی میان عنصر گذرا و پایا به ساخت‌های متفاوتی چون گروه فعلی اسمی شده (کنش‌گر و عمل)، عبارات اسمی بیانگر ماهیت یک شیء، عبارات بیانگر همسان و رابطه بیانگر تداعی گسترش می‌یابد. این تنوع ساختارمند محصول انتزاعی شدن ساخت‌هاست. جستار حاضر نیز معتقد است که اگرچه ساخت اضافه محتوایی تجربی و مفهومی دارد، اما طی فرایند انتزاعی شدن، گسترش و نقش‌های کثیری را پذیرفته است. در ادامه، ابتدا تحول تاریخی عنصر اضافه و سپس تمام ساخت‌های ممکن که در آن عنصر اضافه ظاهر شده را بررسی خواهیم کرد. در نهایت، طرح‌واره بنیادین اضافه را که زیربنای تنوع نحوی - معنایی آن است، نشان خواهیم داد.

#### ۴. روش‌شناسی پژوهش

ماهیت روش انجام این پژوهش کیفی، توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌ها به روش میدانی و از

طریق مصاحبه با گویشوران کردی سورانی، یکی از گویش‌های زبان کردی در غرب ایران، گردآوری شده و اصالت آن‌ها نیز به تأیید گویشوران این گویش کردی رسیده است. همچنین، داده‌ها براساس ابزارهای تحلیلی مطرح در دستور شناختی (Langaker, 2000, 2008, 2009) تحلیل شده‌اند.

### ۵. بررسی ساخت اضافه در کردی

محققان عمدتاً ریشه و منشأ ساخت اضافه را ضمیر موصولی HYA در فارسی باستان می‌دانند (معین، ۱۳۶۳، صص ۹-۸؛ ابوالقاسمی، ۱۳۸۵، صص ۳۸۰). کاربرد این ضمیر موصولی ایجاد رابطه این‌همانی میان عنصر مبنا (که عمدتاً مصداق فاعل نحوی جمله نیز بود) و عنصری دیگر در یک عبارت موصولی بود. مثال زیر (کتیبه داریوش در نقش رستم) کاربرد ضمیر موصولی HYA را در فارسی باستان به‌خوبی نشان می‌دهد:

24. *baga vazraka Auramazdā, hya imām būm-im adā,*  
آفرید را زمین این کسی که اهورامزدا بزرگ خدای

*hya avam asmān-am adā,*  
آفرید را آسمان این کسی که

اهورا مزدا خدای بزرگ است، او زمین را آفرید، او آسمان را آفرید.

می‌توان گفت که نخستین نقش ضمیر موصولی HYA ایجاد یک هماهنگی زبان‌شناختی بین دو عنصر است که به‌لحاظ مفهومی همسانی و قرابت دارند. دو عنصر مذکور اگرچه در دو بند متمایز توزیع شده‌اند، اما ارتباط آن‌ها با این ضمیر نشان می‌دهد که تجانسی معنایی بین آن‌ها برقرار است. با این حال، این ضمیر در زبان‌های ایرانی دستخوش تغییراتی جدی شده است. این عنصر اکنون می‌تواند هر گونه رابطه ممکن را بین دو عنصر در یک گروه اسمی به‌خوبی نشان دهد. به‌عبارتی، برای نشان‌دادن رابطه بین دو عنصر می‌توان از ساخت اضافه استفاده کرد. بنابراین، می‌توان گفت که ساخت اضافه، دستخوش نوعی انتزاع‌شدگی شده است که طی آن این عنصر می‌تواند معانی گوناگون و نقش‌های متعددی را بازی کند (Langaker, 2009, p.85). از طریق فرایند انتزاع‌شدگی، رابطه همسانی میان عنصر مبنایی و شرکت‌کننده دیگر در

بند موصولی بدل به رابطهٔ قرابت معنایی میان عناصر موجود در یک گروه اسمی شده است. در این فرایند، ضمیر موصولی به صورت یک تکواژ تغییر شکل پیدا کرده است؛ در نتیجه، می‌توان استدلال کرد که در این فرایند عنصر اضافه الگویی طرح‌واره‌ای و انتزاعی را در باب هر گونه ارتباط بین دو عنصر در یک گروه اسمی فعال می‌سازد. نمونه‌های زیر در کردی سورانی مؤید این مطلب هستند. همان‌گونه که از این مثال‌ها پیداست، عنصر اضافه تعداد کثیری از روابط ممکن با تنوعات معنایی زیادی را بین دو عنصر در یک گروه اسمی نشان می‌دهد.

25. dæst-i Hiwa [جزء-کل]

هیمن اضافه- دست

دست هیوا

26. xwardən-i sew [جزء (کنش‌پذیر)-کل (رویداد)]

سیب اضافه- خوردن

خوردن سیب

27. hælātən-i Kærim [جزء (کنش‌گر)-کل (رویداد)]

کریم اضافه- دویدن

دویدن کریم

28. gærdænbænd-i tæla [اسم جنس]

طلا اضافه- گردنبنده

گردنبنده طلا

29. šar-i Bokan [این‌همانی]

بوکان اضافه- شهر

شهر بوکان

30. ræfiq-i Zara [رابطهٔ تداعی]

زهرا اضافه- دوست

دوست زهرا

31. qælæm-i Hæsæn [ملکی]

حسن اضافه- قلم

قلم حسن

32. bawk-i Hemən [رابطه نسبی]

هیمن اضافه-بابا

پدر هیمن

33. Hemən-i Mokrjani [باهم آیی اسمی]

موکریانی اضافه-هیمن

هیمن موکریانی

عدم امکان معکوس ترتیب عناصر در یک رابطه مفهومی بین دو عنصر خاص در دستور شناختی براساس مفهوم رابطه ذاتی<sup>۳۲</sup> بین دو عنصر مربوطه تبیین می‌شود (Langaker, 2008, p.84). درواقع زمانی که قرابت مفهومی خاصی بین دو عنصر برقرار باشد، به شیوه‌ای که یکی از آن عناصر وابستگی مفهومی به دیگری داشته باشد، و درنتیجه ترتیب خاصی بین آنها برقرار باشد، رابطه مذکور رابطه ذاتی نامیده می‌شود. علت این ترتیب خاص مفهومی بین دو عنصر این است که برای دسترسی به یکی باید از دیگری کمک گرفت. همین امر دلیل اصلی معکوس این رابطه است. لانگاکر (1995, p.68) این ارتباط ذاتی را نوع دیگری از الگوی نقطه ارجاع می‌داند که در آن اشیا به‌طور نامتقارن با یکدیگر در ارتباط هستند. به عبارتی، شرکت‌کننده اولی (که دارای برجستگی شناختی بیشتری است) به‌منزله نقطه ارجاع عمل می‌کند تا دسترسی ذهنی و شناختی را به شرکت‌کننده دوم یا عنصر مقصد (عنصری که برجستگی و دسترسی‌پذیری کمتری دارد) برای مفهوم‌ساز فراهم کند. درواقع، یکی از عناصر به‌لحاظ شناختی قابلیت دسترسی و بازشناسی بیشتری دارد، به همین دلیل به‌منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته می‌شود. اما عنصر ثانوی چون جزو دانش در دسترس نیست، بنابراین تنها به‌واسطه عنصر اولی قابلیت بازشناسی پیدا می‌کند. ازاین‌رو، می‌توان چنین استدلال کرد که عنصر اضافه، رابطه نامتقارن و ذاتی بین یک شیء برجسته و یک عنصر مرتبط را نشان می‌دهد.

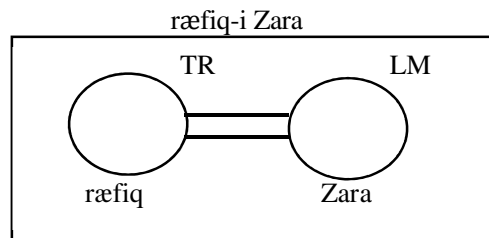
برای مثال عنصر اضافه در مثال شماره ۲۵ ارتباط بین جزء و کل را نشان می‌دهد. رابطه میان کل و جزء از نوع رابطه ذاتی بوده و قابلیت معکوس ندارد. در این ساخت، دست (مانند عنصر دست در ساخت ملکی (دستش)) عنصر مقصد بوده، و هیوا به‌منزله عنصری مستقل (مانند ضمیر ملکی در همان ساخت ملکی) عنصر نقطه ارجاع است. در این ساخت، کل به‌منزله

نقطه ارجاع (هیوا) نوعی دسترسی ذهنی به عنصر جزء را فراهم می‌کند. گفتنی است که عنصر جزء در مثال ۲۵، به لحاظ مفهومی، به منزله یک شیء جدا و مستقل به عنصر کل وابسته است. اما در مواردی عناصر جزئی نقش عنصر مقصد را بازی می‌کنند. برای مثال در نمونه‌های ۲۶ و ۲۷، کنش‌پذیر و کنش‌گر به منزله جزء و رویداد/ فرایندها به مثابه کل در نظر گرفته شده‌اند که به گونه‌ای یک‌طرفه و نامتقارن با هم در ارتباط هستند. اما در این مثال‌ها فرایندها (مصادر فعلی) نقش عنصر مقصد را بازی کرده، و ماهیت ارتباطی و نسبی آن‌ها تنها در رابطه با اجزا (کنش‌گر یا کنش‌پذیر) معنا می‌یابد. در واقع، در این مثال‌ها عناصر (کنش‌گر و کنش‌پذیر) به منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته شده‌اند، اما فرایندهای (خوردن و دویدن) به منزله عنصر مقصد رمزگذاری شده‌اند. با توجه به عدم وابستگی اجزاء، می‌توان آن‌ها را به منزله نقطه ارجاع برای رویدادها (کل) در نظر گرفت. بدین دلیل که رخدادها در این دو مثال ارتباطی بوده و هویتی مستقل از کنشگران ندارد، بنابراین در چنین مواردی، عنصر کل عنصر مقصد بوده، و اجزای مستقل نقطه ارجاع هستند. در مثال ۲۸، عنصر اضافه، شیء را به جنسی که آن شیء از آن ساخته شده، مرتبط کرده است. در این مورد نیز جنس ماده به منزله نقطه ارجاع عمل می‌کند تا بتوانیم «گردنبند» را به منزله عنصر مقصد در نظر بگیریم. عنصر اضافه در مثال‌های ۲۹، ۳۰ و ۳۳ به ترتیب رابطه این‌همانی را بین دو عنصر برقرار کرده، رابطه بین دو شخص را نشان داده، و دو اسم را با هم ترکیب کرده است. همچنین، این عنصر در مثال‌های ۳۱ و ۳۲، به ترتیب رابطه ملکی و نسبی بین دو شرکت‌کننده در یک رویداد را نشان می‌دهند. مالک «حسن» و شخص «هیمن» به ترتیب برای مملوک و عنوان خویشاوندی به منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته می‌شوند. همان‌گونه که قبلاً بیان شد، همه این روابط ذاتی بین عناصر نامتقارن و معکوس‌ناپذیر هستند. بر این اساس می‌توان استدلال کرد که در مثال‌های فوق عنصر اضافه یک رابطه ذاتی و نامتقارنی را بین دو شیء نشان می‌دهد که در آن یک عنصر به منزله نقطه ارجاع دسترسی ذهنی به نقطه مقصد را برای فرد مفهوم‌ساز فراهم کرده است. این رابطه ذاتی از دو جایگاه ویژه برخوردار است که با استفاده از دو عنصر نشان داده می‌شوند. نخستین اسم به منزله هسته گروه اسمی، همچون عنصر گذرا در ساخت اضافه عمل می‌کند، و گروه اسمی دوم به مثابه عنصر پایا ایفای نقش می‌کند. به عبارت دیگر چون نقطه ارجاع دسترسی شناختی بیشتری دارد، به عنوان عنصر پایا لحاظ شده، و از آنجایی که عنصر مقصد دسترسی شناختی



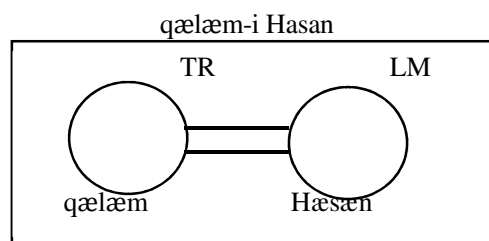
کم‌تری دارد، به‌عنوان عنصر گذرا در نظر گرفته می‌شود.

نمودارهای زیر، این ارتباط مفهومی را در مثال‌های ۳۰ و ۳۱ نشان می‌دهند. در این نمودارها دو خط منطبق بر هم رابطه ذاتی را بین دو عنصر نشان می‌دهند. این رابطه دو جایگاه غیراشباع<sup>۳۳</sup> دارد که با عنصر پایا به‌منزله عنصر مبنایی و گذرا به‌منزله عنصر دیگر اشغال می‌شوند. همچنین، در مثال ۳۰، «زهرا» به‌منزله عنصر مبنایی عمل کرده و رابطه‌ای نامتقارن را با دوست ایجاد می‌کند. در مثال ۳۱، عنصر اضافه رابطه نامتقارنی را میان مالک و مملوک نشان داده است. در واقع، مالک به‌منزله عنصر مبنایی رابطه نامتقارن و ذاتی با مملوک دارد. در این موارد فرد کانونی مانند «زهرا» یا مالک نقش عنصر پایا را بازی می‌کند، و فرد ثانوی مانند دوست یا مملوک نقش عنصر گذرا را بازی می‌کند. به‌علت برجستگی شناختی و مبنایی عنصر پایا و وابستگی شناختی عنصر گذرا در ساخت اضافه، رابطه موردنظر رابطه‌ای نامتقارن است.



تصویر ۹: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۰)

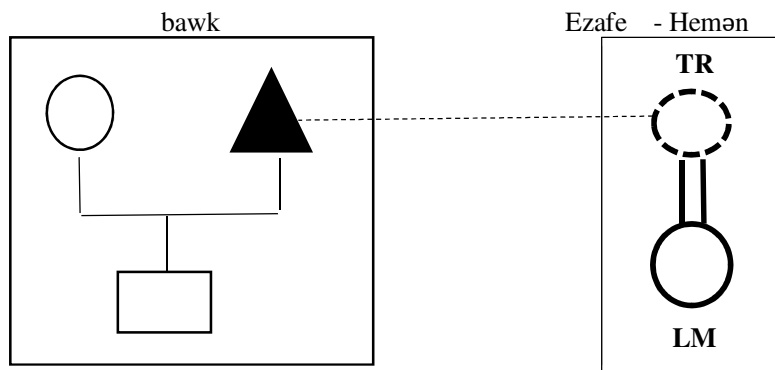
Figure 9: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (30)



تصویر ۱۰: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۱)

Figure 10: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (31)

عنصر اضافه در مثال ۳۲، رابطه نسبی و خویشاوندی را بین دو گروه اسمی «بابا» و «همین» ایجاد کرده است. این رابطه نیز ذاتی و نامتقارن است. در واقع، مفهوم پدر به منزله یک رابطه نسبی بدون بازشناسی مصداق «همین» قابل تصور و شناخت نیست. به همین دلیل این رابطه نیز از نوع رابطه ذاتی است. بنابراین، در این مثال، هسته اسمی «بابا» به منزله عنصر گذرا و «همین» به مثابه عنصر پایا در نظر گرفته شده‌اند. تصویر ۱۱، این ارتباط مفهومی را به خوبی نشان می‌دهد.



تصویر ۱۱: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۲)

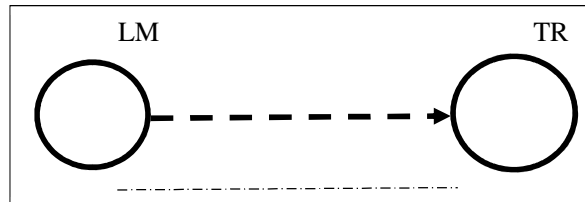
Figure 11: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (۳۲)

در ادامه، به بررسی گروه فعلی اسمی شده می‌پردازیم که توسط عنصر اضافه در کردی بیان می‌شود. در مثال ۳۴، محمول «dæ-xwa» یک رابطه فرایندی را نشان می‌دهد که از دو جایگاه فاعل «Hero» به منزله عنصر گذرا و مفعول «sew» به مثابه عنصر پایا تشکیل شده است.

34. Hero sew dæ-xwa.

ش/م-حال-خوردن-ناقص سیب هیرو

هیرو سیب می‌خورد.



تصویر ۱۲: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۳)

Figure 12: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (33)

مثال ۳۴ را می‌توان با استفاده از عنصر اضافه به عبارت اسمی زیر تبدیل کرد.

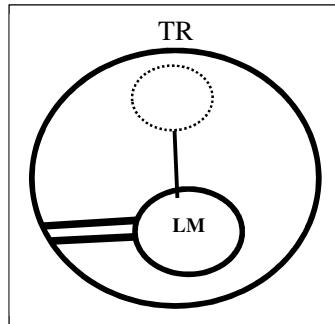
35. xwardən-i sew

سیب اضافه - خوردن

خوردن سیب

در این مثال، عنصر اضافه نوعی رابطه ذاتی بین فعل (رویداد به‌مثابه کل) و یکی از شرکت‌کنندگان (کنش‌پذیر) در رویداد برقرار می‌کند. رابطه بین عناصر پایا و گذرای فعل و نیز عناصر موجود در این ساخت اسمی توسط عنصر اضافه تعیین می‌شود. از این‌رو، رویداد «خوردن» به‌منزله عنصر گذرا و «سیب» به‌عنوان عنصر پایا در ساخت اضافه در نظر گرفته می‌شود. چون شرکت‌کننده در این رویداد به‌لحاظ مفهومی مستقل بوده و به‌منزله عنصری منفرد قابل‌تصور است، بنابراین نقش نقطه ارجاع را بازی می‌کند. همچنین، رویداد نیز به‌عنوان عنصر هدف عمل کرده است، چرا که عنصری وابسته و ارتباطی بوده و در این ساخت، وابسته به عنصر مستقل سیب است (Langaker, 2000, p.84). در واقع، هویت و مصداق عمل ارتباطی «خوردن» تنها در رابطه با یکی از اجزای مستقل و به‌لحاظ شناختی دسترس‌پذیرتر خود قابل شناخت است.

xwardən-i    sew  
 سیب اضافه - خوردن



تصویر ۱۳: رابطه مفهومی کل - جزء بین رویداد و شرکت‌کننده

Figure 13: A conceptual relation of whole-part between event and participant

همان‌گونه که در تصویر بالا هم نشان داده شده است، «سیب» به‌عنوان عنصر پایا و رویداد فعلی «xwardən» به‌عنوان گذرا در نظر گرفته شده است. همچنین، عنصر اضافه رابطه ذاتی بین دو عنصر جزء و کل را در مثال بالا نشان می‌دهد. این رابطه به صورت دو خط موازی برجسته میان کلیت رخداد و یکی از اجزای آن (کنش‌پذیر) بازنمایی شده است. «سیب» به‌منزله عنصر پایا امکان دسترسی ذهنی را به کل عمل به‌منزله عنصر گذرا ممکن می‌سازد. از جمله گروه‌هایی که ساخت اضافه در آن‌ها مسئله‌ساز است، گروه حرف اضافه‌ای است. در نمونه‌های زیر برخی از گروه‌های حرف اضافه‌ای و نیز همتای ساخت اضافه آن‌ها را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

36.hænar    žer    mizæ-kæ  
 انار        زیر        میز - نشانه معرفه

انار زیر آن میز

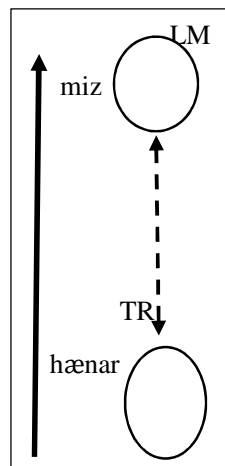
37.hænar -i    žer    mizæ-kæ  
 اضافه-انار        زیر        میز - نشانه معرفه

انار زیر آن میز

38. hænar-i žer-i mizæ-kæ  
 اضافه-میز اضافه-زیر اضافه-میز

انارِ زیرِ آنِ میز

در مثال ۳۵، حرف اضافه «žer» نوعی رابطه ذاتی بین دو عنصر گذرای «hænar» و عنصر پایا «miz» را نشان می‌دهد. تصویر زیر گویای این رابطه است.



تصویر ۱۴: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۵)

Figure 14: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (35)

همان‌گونه که پیداست، در مثال ۳۷، عنصر اضافه بین اسم «hænar» و گروه حرف اضافه‌ای قرار گرفته است. درحالی‌که این عنصر اضافه، در مثال ۳۸، نه تنها در جایگاه پس از اسم «hænar»، بلکه بین حرف اضافه و متمم آن نیز آمده است. درمورد این عنصر که پس از حرف اضافه آمده، ذکر این نکته حائز اهمیت است که در نمونه‌های زیر، عنصر اضافه، حرف اضافه را به اسم تبدیل کرده است:

39. pəšt mizæ-kæ  
 پشت اضافه-میز  
 پشتِ میز

40. pəšt-i mizæ-kæ

معرفه-میز اضافه-پشت

پشت میز

41. sær mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز روی

روی میز

42. sær-i mizæ-kæ

معرفه-میز بالای

بالای میز

گفتنی است که در مثال‌های ۳۹ و ۴۱، حرف اضافه به اسم تبدیل شده است. بنابراین، حروف اضافه را نمی‌توان صرفاً گزاره‌ای ارتباطی دانست که رابطه بین شرکت‌کنندگان حاضر در یک ساخت را نشان می‌دهد. بلکه به نظر می‌رسد که حرف اضافه یکی از عناصری است که در ساخت اضافه قرار گرفته و یکی از جایگاه‌های خالی این ساخت را پر می‌کند. از این رو، اگر ساخت اضافه را به منزله عنصری در نظر بگیریم که بین شرکت‌کنندگان ارتباط ذاتی برقرار می‌کند، در این صورت باید چنین ادعایی را مطرح کنیم که حرف اضافه اسمی شده خود نیز یکی از شرکت‌کنندگان در این ارتباط خواهد بود. نمونه‌های زیر تأییدی بر این ادعا هستند.

43. kətēw pəšt mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز پشت کتاب

کتاب پشت میز

44. kətēw-i pəšt mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز پشت اضافه-کتاب

کتاب پشت میز

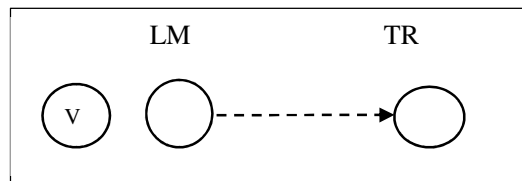
45. kətēw-i pəšt-i mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز اضافه-پشت اضافه-کتاب

کتاب پشت میز

در مثال ۴۲، حرف اضافه pəšt رویداد بین دو شرکت‌کننده «kətēw» و «miz» را به ترتیب به صورت عناصر گذرا و پایا نشان می‌دهد. تصویر ۱۵ رابطه مفهومی بین شرکت‌کنندگان در این ساخت را به خوبی نشان می‌دهد. عنصر V در تصویر ۱۵ زاویه دید مفهوم‌ساز را نشان

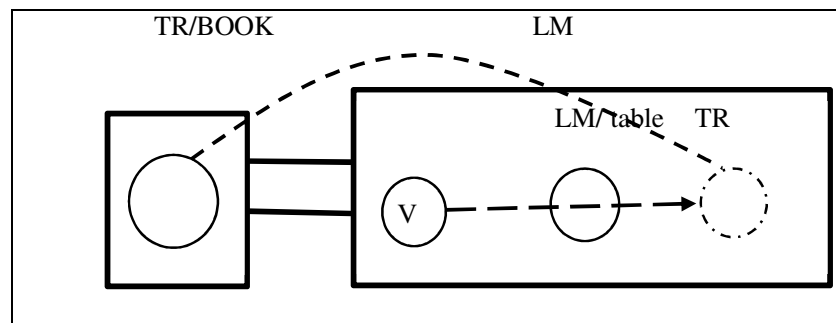
می‌دهد. جهت و ترتیب سازه‌ها از منظر این عنصر سازمان‌دهی می‌شود.



تصویر ۱۵: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۲)

**Figure 15:** A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (42)

در مثال ۴۳، عنصر اضافه بین هسته اسم *kætēw* و گروه حرف اضافه‌ای *pəšt miz* قرار گرفته است. چنانچه این ساخت اضافه را به‌مثابه یک رابطه ذاتی در نظر بگیریم، در واقع این رابطه ذاتی بین *kætēw* و گروه حرف اضافه‌ای *pəšt mizækæ* برقرار است. به عبارتی، *kætēw* و *pəšt mizækæ* در این ساخت، به ترتیب عناصر گذرا و پایا در نظر گرفته می‌شوند. عنصر دوم خود گزاره‌ای رابطه‌ای است. تصویر ۱۶ این ساخت را به‌خوبی نشان می‌دهد.



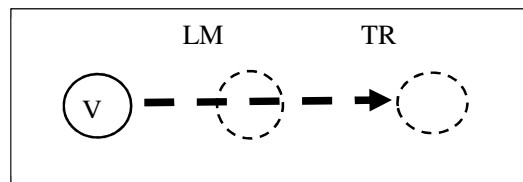
تصویر ۱۶: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۳)

**Figure 16:** A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (43)

در تصویر ۱۶، خطوط دوگانه رابطه ذاتی بین شرکت‌کنندگان، یعنی «کتاب» به‌منزله یک شیء عینی و ملموس، و «پشت میز» به‌مثابه عنصری رابطه‌ای را در این ساخت به‌خوبی نشان داده است. ساخت اضافه طرح‌واره‌ای است که یک گزاره رابطه‌ای به‌منزله یکی از شرکت‌کنندگان

در این ساخت را جذب کرده است. نکته جالب توجه این است که عنصر گذرای ساخت اضافه (کتاب) با عنصر گذرای گزاره ارتباطی (پشت میز) همسان هستند، بدین دلیل که عنصری که پشت میز قرار دارد همان کتاب است.

گفتنی است که در مثال ۴۴، عنصر اضافه در دو جایگاه، یکی پس از هسته اسمی *katēw* و دیگری پس از حرف اضافه *pəšt* آمده است. در این مثال، عنصر دوم یک رابطه ذاتی بین مفهوم رابطه‌ای - مکانی حرف اضافه «پشت» و شیء «میز» به منزله عنصر پایا برقرار کرده است. در این مثال «میز» عنصر پایا بوده، و مفهوم نسبی (پشت) عنصر گذراست. به علاوه، نخستین عنصر اضافه نیز هسته اسمی را به عبارت اضافه دوم «پشت میز» متصل می‌کند. حرف اضافه فضایی - رابطه‌ای «پشت» را نمی‌توان با شیء «میز» در یک گروه قرار داد و یکی را هسته حرف اضافه و دیگری را متمم در نظر گرفت. به عبارتی، «میز» را نمی‌توان متمم حرف اضافه فضایی - رابطه‌ای «پشت» در نظر آوریم، بلکه باید آن‌ها را دو اسم هم‌ارز دانست که با عنصر اضافه به هم مرتبط شده‌اند. بر این اساس، می‌توان گفت که عنصر اضافه دومی یک رابطه نامتقارن را بین دو مفهوم میز «پایا» و پشت «گذرا» برقرار می‌سازد. تصویر ۱۷، مفهوم رابطه‌ای و نسبی «پشت» را نشان می‌دهد. در واقع، این تصویر صرفاً مفهوم «در پشت چیزی بودن» را نشان می‌دهد، بدون اینکه جایگاه‌های آن توسط عناصری پر شده باشند.



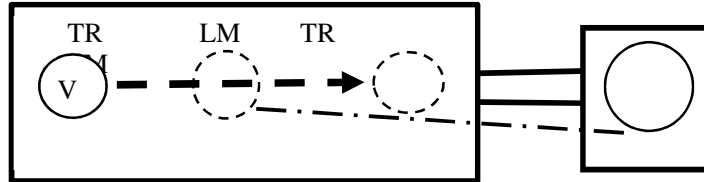
تصویر ۱۷: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۴)

Figure 17: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (44)

همچنین، این مفهوم طرح‌واره‌ای با استفاده از عنصر اضافه به شیء «میز» مرتبط می‌شود. بنابراین، اسم «پشت» به منزله عنصر گذرا و «میز» به مثابه عنصر پایا عمل می‌کند. جایگاه پایا در مفهوم رابطه‌ای «پشت» با عنصر میز در گروه اسمی دوم همسان بوده که به وسیله یک خط



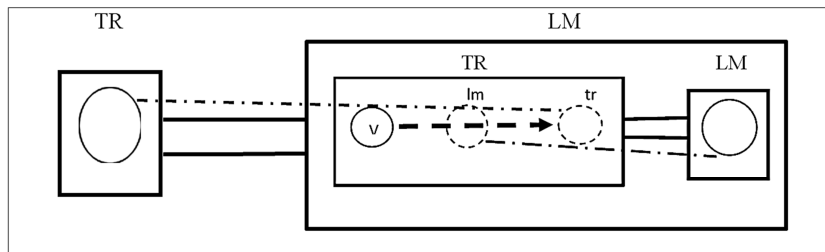
به هم متصل شده‌اند. گفتنی است که این رابطه توسط عنصر اضافه دوم ایجاد می‌شود.



تصویر ۱۸: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۵)

Figure 18: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (45)

بعد از این مرحله، کل عبارت اضافه‌ای «پشت میز» به منزله عنصری جایگاه اشباع‌نشده دوم را در ساخت عنصر اضافه اول اشغال می‌کند. همچنین، عنصر «کتاب» نیز جایگاه اول را اشغال می‌کند. عنصر «کتاب» به عنوان عنصر گذرا و گروه حرف اضافه‌ای «pəst mizæ-kæ» به مثابه عنصر پایا عمل می‌کند که در آن «کتاب» جایگاه خودش را براساس آن عنصر پایا پیدا کرده است. از این رو، عنصر گذرای ساخت اضافه «کتاب» با عنصر گذرای مفهوم نسبی «پشت» (جای اشباع‌نشده گذرا) همسان است، و همین امر ادغام آن‌ها را ممکن می‌کند.



تصویر ۱۹: رابطه ذاتی - مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۶)

Figure 19: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (46)

همان‌گونه که نمودار بالا نشان می‌دهد، عنصر نخست حاوی دو شرکت‌کننده اصلی است: «کتاب» که به عنوان گذرا در نظر گرفته می‌شود و عنصر رابطه‌ای «پشت میز» که پایاست.

ساخت اضافه رابطه‌ای ذاتی و نامتقارن میان این عناصر ایجاد می‌کند که به صورت قاعده زیر نمایش داده شده است:

TR e-site 1 (kətēw) Ezafe e-site 2 LM ([pəšt [table (LM)/ ... (TR)])

در ادامه، ساخت اضافهٔ معمولی<sup>۳۴</sup> را مورد بررسی قرار خواهیم داد. اگرچه این ساخت حاوی عنصر اضافه است، اما صرفاً برای بیان معانی محدودی مانند مالکیت، خویشاوندی، جزء - کل و رابطهٔ تداعی به کار می‌رود. همچنین فعل اصلی موجود در این ساخت از مشتقات فعل ایستای «بودن» است که با فاعل نحوی جمله در شخص و شمار مطابقت می‌کند. اما نقش عنصر اضافه در این ساخت بیان رابطه‌ای ذاتی میان دو عنصر است. نکتهٔ جالب توجه این است که عنصر گذرای جمله (فاعل نحوی) و عنصر گذرای ساخت اضافه همسان هستند. این همسانی عناصر گذرا عامل تسهیل ادغام دو حوزهٔ ساخت اضافه و فعل اصلی جمله است. نمونه‌های زیر، مثال‌هایی از ساخت اضافهٔ معمولی هستند:

46. ?æwanæ æsp-i to-n. (مالکیت)

۳ش/ج-حال-بودن-تو اضافه-اسب آن‌ها

آن اسب‌ها مال تو هستند.

47. Zara kəč-i Kærim-æ. (خویشاوندی)

۳ش/م-حال-بودن-کریم اضافه-دختر زهرا

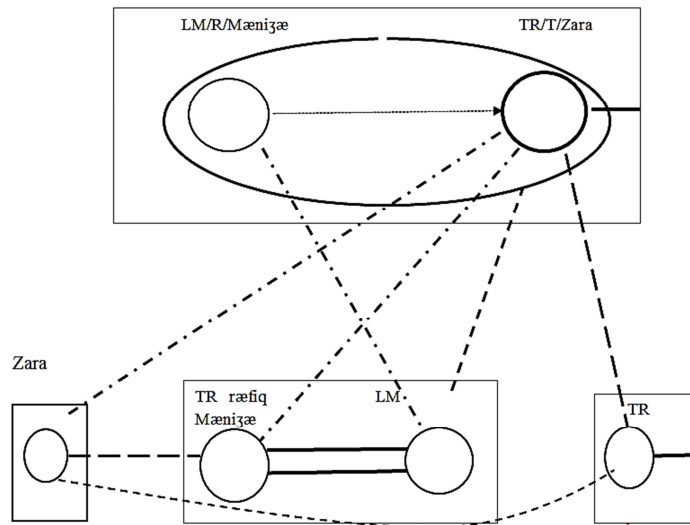
زهرا دختر کریم است.

48. Zara ræfiq-i mæniʒ-æ.

۳ش/م-حال-بودن-منیژه اضافه-دوست زهرا

زهرا دوست منیژه است.

فعل «بودن» در مثال ۴۷ حاوی فاعل نحوی «زهرا» است. این فاعل با فعل ناگذرای جمله نیز مطابقت کرده است. همچنین، در این جمله عنصری اضافه موجود است که نوعی رابطهٔ ذاتی و نامتقارن را بین عناصر «دوست» (گذرا) و «منیژه» (پایا) ایجاد کرده است. اما نکتهٔ قابل تأمل در این جمله این است که عنصر گذرای ساخت اضافهٔ «دوست» و عنصر گذرای جملهٔ «زهرا» با هم همسان هستند. همین امر باعث می‌شود که حوزهٔ ساخت اضافه و حوزهٔ مفهومی فعل به راحتی با هم ادغام شوند. تصویر ۲۰ این آمیختگی مفهومی را به خوبی نشان می‌دهد.



تصویر ۲۰: آمیختگی مفهومی دو عنصر پایا و گذرا در مثال (۴۸)

Figure 20: A conceptual blending of Landmark and Trajector elements in (48)

در ارتباط با تصویر ۲۰ باید گفت که فعل جمله رابطه‌ای بین دو عنصر با جایگاه‌های شناختی گذار و پایا برقرار کرده است. همچنین، عنصر اضافه نیز رابطه‌ای ذاتی بین دو عنصر گذار «زهر» و پایا «منیژه» برقرار می‌سازد. عنصر «زهر» در مرحله ادغام نهایی جایگاه گذاری این فعل لازم را اشغال می‌کند. همچنین، عنصر «منیژه» نیز جایگاه عنصر پایای ساخت نهایی جمله را پر می‌کند. اما عنصر گذرای اضافه «دوست» نیز به‌لحاظ مفهومی با عنصر گذاری جمله «زهر» ادغام شده است، چراکه هر دوی آن‌ها به یک عنصر واحد اشاره دارند. در نهایت، عنصر پایای اضافه «منیژه» نیز با عنصر پایای فعل جمله منطبق می‌شود. تصویر ۲۰ این ادغام را به روشنی نشان داده است. اما همان‌گونه که پیش‌تر هم اشاره کردیم، دلیل اصلی ادغام این دو حوزه (حوزه عنصر اضافه و فعل) قرابت مفهومی عناصر گذرا و پایای هر دو حوزه است. به عبارتی، عنصر گذرای اضافه و عنصر گذرای فعل به مفهوم واحدی اشاره دارند.

یکی دیگر از کارکردهای شناختی عنصر اضافه مربوط به نشان دادن مبتدای جمله است. در واقع، عنصر اضافه آن عنصری را نشان می‌دهد که در جمله، تحت مبتداهدگی قرار گرفته

است. به عبارتی، عنصر اضافه رابطه‌ای نامتقارن بین عنصر مبتدا<sup>۳۶</sup> و بقیه گزاره<sup>۳۷</sup> را نشان می‌دهد.

49. ?æw peyaw-æy dwene mašen-i kəfi.

خرید ۳ش/م-ماشین دیروز اضافه-مرد آن

آن مردی که دیروز ماشین خرید.

50. ?æw kof-an-æy Hæsæn də?wæt-yani kərd-bu.

کرده بود ۳ش/ج-دعوت حسن اضافه-جمع-پسر آن

آن پسرانی که حسن دعوتشان کرده بود.

کنشگر جمله در مثال ۴۹ از طریق عنصر اضافه مبتدا شده است. همچنین، کنش‌پذیر نیز در مثال بعد از طریق همان عنصر، مبتداسازی شده است. در دستور شناختی عنصر مبتدا به‌منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته می‌شود که به‌وسیله آن دسترسی ذهنی به مابقی جمله ممکن می‌شود (Langaker, 2008, p.513). از آنجا که عنصر اضافه بهترین وسیله برای القای مدل نقطه ارجاع است، بنابراین رابطه بین مبتدا و بقیه جمله با عنصر اضافه بیان شده است. از این رو، اگر عنصر مبتدا را نقطه مبدأ در نظر بگیریم، کل گزاره عنصر هدف خواهد بود:

R [topic ?æw kofan] —————> T [proposition Hæsæn də?wæt-yani kərd-bu]

با توجه به معانی و کارکردهای متفاوت عنصر اضافه، می‌توان استدلال کرد که آن‌ها تنها از طریق انگاره رابطه ذاتی و نامتقارن قابل تشخیص هستند.

در ادامه، به بررسی اضافه در ساخت [اسم+عنصر اضافه+صفت] خواهیم پرداخت. به‌لحاظ شناختی، می‌توان چنین استدلال کرد که صفت، رابطه‌ای را نشان می‌دهد که در آن یک شیء به-منزله عنصر گذرا به حوزه خاصی از ویژگی<sup>۳۸</sup>ها مرتبط می‌شود (Langaker, 2008, p.116). برای نمونه، در کردی از ساختی استفاده می‌شود که در آن، صفت قبل از هسته اسمی به‌کار می‌رود. در این‌گونه ساخت‌ها، اسم به‌منزله عنصر گذرا در نظر گرفته می‌شود که با حوزه ویژگی‌ها در ارتباط است. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

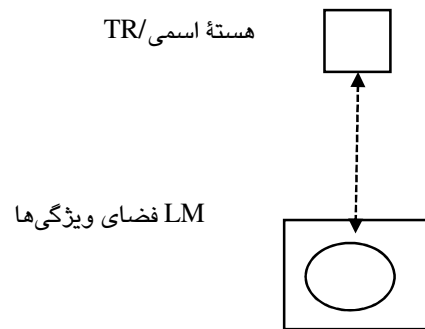
51. suræ goł

گل سرخ

گل سرخ

52. šaengæ kə̌  
 زیبا دختر  
 دختر زیبا

تصویری که این ساخت را نشان می‌دهد در ذیل آمده است.



تصویر ۲۱: رابطه هسته اسمی و فضای ویژگی

Figure 21: A relation of nominal head and attribute space

در این ساخت، صفت نوعی رابطه غیرفرآیندی را نشان می‌دهد که هسته اسمی به‌مثابه عنصر گذرا آن را توصیف می‌کند (Langaker, 2008). اما ساختی که برای توصیف اسم به‌وسیله صفت به‌کار می‌رود با عنصر اضافه نیز بیان می‌شود.

53. top-i sur  
 قرمز اضافه-توپ

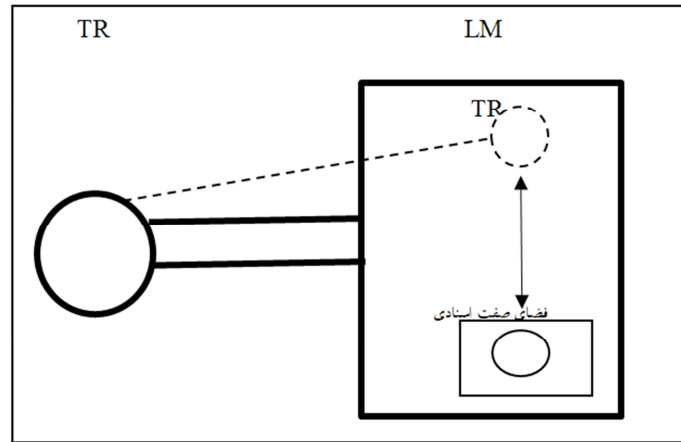
توپ قرمز

54. mənət-i dʒwan  
 زیبا اضافه-بچه

بچه زیبا

با توجه به مثال‌های بالا، می‌توان گفت که عنصر اضافه نوعی رابطه ذاتی بین عناصر اسم و صفت ذاتی آن برقرار می‌کند. بر این اساس، صفت به‌منزله یک عنصر رابطه‌ای، یکی از جایگاه‌های اشباع‌نشده رابطه ذاتی و نامتقارن مطرح‌شده به‌وسیله ساخت اضافه را پر می‌کند.

تصویر ۲۲، رابطه شناختی بین هسته اسمی و صفت آن را در ساخت *topi-i sur* نشان می‌دهد.



تصویر ۲۲: رابطه شناختی بین هسته اسم و صفت به‌مثابه عناصر پایا و گذرا

**Figure 22:** A relation between nominal head and attribute as Landmark and Trajector elements

در این مثال، صفت «قرمز» با جایگاهی اشباع‌نشده (جایگاه عنصر گذرا) از طریق عنصر اضافه با هسته اسمی «توپ» به‌عنوان عنصر گذرا در ساخت اضافه ترکیب می‌شود. سپس عنصر رابطه‌ای صفت نیز جایگاه عنصر پایا را در ساخت اضافه اشغال می‌کند، اما درنهایت عنصر گذرای ساخت اضافه (توپ) با عنصر گذرای صفت (جایگاه خالی گذرا) ادغام می‌شود. این ادغام عناصر (ادغام توپ اولاً به‌منزله عنصر گذرای ساخت اضافه و سپس به‌منزله عنصر گذرای ساخت صفتی) از طریق واسطه‌گری عنصر اضافه انجام می‌پذیرد. درواقع، همانندی ماهیت سازه‌های موجود در دو ساخت اضافه و صفتی عامل اصلی ادغام مفهومی در این ساخت است.

گفتنی است که برخی ساخت‌های اضافه از ساختار پیچیده‌تری برخوردارند که از تعدادی عنصر اضافه تشکیل شده‌اند که می‌توانند به‌طور نامحدودی تکرار شوند.

55. kəw-i dʒwan-i zærd-i gəran-i mofid  
مفید اضافه-گران اضافه-زرد اضافه-زیبا اضافه-کتاب

کتاب زیبای زرد گران مفید

56. kəw-i- Hæsæn-i kor-i Kærim-i sæfaxanæ-i Hawšar  
افشار اضافه صفاخانه اضافه-کریم اضافه-پسر اضافه-حسن اضافه-کتاب

کتاب حسن پسر کریم صفا خانه هوشار

این گونه ساختارها همواره با اسمی آغاز می‌شوند که آن اسم، همان عنصر اصلی (یعنی گذرا) در رابطه ذاتی است و با نخستین عنصر اضافه نشان داده می‌شود. به علاوه، در ادغام نهایی همه عناصر نیز همان اسم به جایگاه عنصر گذرای نهایی کل ساخت نیز بدل می‌شود، چراکه همه عناصر به نسبت این عنصر مبنایی در جایگاه خود قرار می‌گیرند. بنابراین، همه اسمی و صفاتی که پس از اسم نخست می‌آیند، همگی به صورت انباشتی توصیف‌کننده آن عنصر گذرای اولی هستند. ساختار ادغام مفهومی عناصر را در چنین ساخت‌های پیچیده‌ای می‌توان به صورت زیر نشان داد:

[[[[TR-inr1-LM] TR-inr2-LM] TR-inr3-LM] TR-inr4-LM]

این ساختارهای تکراری یا اصطلاحاً زایای ساخت اضافه را می‌توان براساس مفهوم طرح‌وارگی رابطه القاء شده توسط عنصر اضافه و انعطاف‌پذیری آن در اعمال شدن بر نسبت‌های متفاوت تبیین کرد. طرح‌وارگی ساخت اضافه، نشان از نقش انتزاع‌شدگی، دستوری‌شدگی و طرح‌واره‌شدگی در رابطه نمایه شده توسط عنصر اضافه است. به عبارتی، می‌توان چنین نتیجه گرفت که بین خلاقیت و طرح‌وارگی یک ساخت خاص، رابطه دوسویه‌ای وجود دارد. بدین صورت که هرچه رابطه نمایه شده انتزاعی‌تر و کلی‌تر باشد، احتمال اعمال و کاربرد آن برای معنای متفاوت بیشتر است.

## ۶. نتیجه

جستار حاضر با اتخاذ رویکردی شناختی تلاش کرده است تا تنوع معنایی - ساختاری ساخت اضافه را در کردی تبیین کند. استدلال‌ها نشان داد که این ساخت در واقع عنصری است که رابطه‌ای انتزاعی و طرح‌واره‌ای را مفهوم‌پردازی می‌کند که حاوی دو جایگاه اشباع‌نشده میزبان عناصر پایا و گذراست. یافته‌ها نشان داد که بین دو عنصر پایا و گذرا قرابت شناختی و البته

عدم تقارن مفهومی برقرار است. با بررسی داده‌های تاریخی آشکار شد که اضافه، محصول دستوری شدن یک ضمیر موصولی است که عنصر اصلی ساخت موصولی را به یک اسم دیگر به واسطه قرابت مفهومی به هم مرتبط می‌سازد. طی فرایند دستوری شدن، این ضمیر به عنصری تحول می‌یابد که توانایی ایجاد رابطه ذاتی و نامتقارن را بین دو عنصر متفاوت برقرار می‌سازد. این دو عنصر می‌توانند در ساخت‌های گوناگونی ظاهر شوند. علی‌رغم تنوع ساختاری این ساخت، نتایج نشان داد که تمام این ساخت‌ها وابسته به یک ساختار مفهومی نامتقارن میان دو عنصر پایا (نقطه ارجاع) و گذرا (عنصر مقصد) هستند. این تبیین علاوه بر اینکه تفاوت‌های مفهومی و ساختاری این موارد گوناگون را دربر می‌گیرد، همچنین نقاط مشترک این ساخت‌ها را نیز برجسته ساخته است.

## ۷. پی‌نوشت‌ها

1. cognitive linguistics
2. R. Langaker
3. G. Lakoff
4. M. Johnson
5. encyclopedic
6. core meaning
7. cognitive grammar
8. conceptualization
9. reference point
10. asymmetry
11. symbolic
12. profile
13. static
14. index
15. base
16. figure
17. ground
18. domain
19. cognitive semantics
20. J. Taylor
21. relational
22. trajectory
23. landmark



24. relational
25. subjectification
26. possessee
27. possessor
28. target
29. conceptualizer
30. part
31. whole
32. intrinsic relation
33. empty sites
34. predicative
35. topicalization
36. topic
37. proposition
38. attributive

## ۸ منابع

- ابولقاسمی، م. (۱۳۸۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- انوری، ح.، و احمدی گیوی، ح. (۱۳۹۰). *دستور زبان فارسی (۲)*. تهران: فاطمی.
- رضویان، ح.، کاوسی تاجکوه، ص.، و بهرامی خورشید، س. (۱۳۹۵). ساخت اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت گلدبرگ. *پژوهش‌های زبانی*، ۷ (۲)، ۳۹-۵۷.
- عموزاده، م.، و اسفندیاری، ن. (۱۳۹۱). *بررسی مقایسه‌ای ساخت اضافه در زبان فارسی براساس الگوهای شناختی و غیرشناختی*. *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۲ (۴)، ۹۱-۵۹.
- قریب، ع.، بهار، م.ت.، فروزان‌فر، ب.، همایی، ج.، و یاسمی، ر. (۱۳۵۰). *دستور زبان فارسی (پنج استاد)*. تهران مرکزی.
- معین، م. (۱۳۶۳). *اضافه*. تهران: امیرکبیر.
- نساچیان، م.، شجاعی، ر.، و بحرانی، م. (۱۳۹۸). ساخت اضافه در زبان فارسی: بررسی پیکره‌بنیاد. *پژوهش‌های زبانی*، ۱، ۱۶۱-۱۸۲.

## References

- Abolghasemi, M. (2007). *A Historical Grammar of the Persian*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Amouzade, M., & Esfandiari, N. (2013). A comparative study of Ezafe construction based on cognitive and non-cognitive approaches. *Journal of Comparative Linguistics*, 2(4), 59-91. [In Persian]
- Anvari, H., & Givi, H. A. (2011). *Persian Language Grammar 1 & 2*. Tehran: Fatemi Publication. Fourth Edition. [In Persian]
- Cristiano Broccias, C. (2006). Cognitive approaches to grammar. In Gitte Kristiansen, Michel Achard Rene Dirven and Francisco J. Ruiz de Mendoza, *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*. New York: Mouton de Gruyter Berlin. 81-118.
- Geeraerts, D. (2006). *A rough guide to cognitive linguistics*. In: D. Geeraerts (Ed). *Cognitive linguistics: Basic Readings*, (1-28). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Ghomeshi, J. (1997). Non-projecting Nouns and the Ezafe: Constructions in Persian. *Natural Language and Linguistic Theory*, 729-788.
- Kahnemuyipour, A. (2014). Revisiting the Persian Ezafe construction: A roll-up movement analysis. *Lingua*, 1-24.
- Karimi, Y. (2007). Kurdish Ezafe construction: Implications. *Lingua*, 2159-2177.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar (volume1)*. Stanford and California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1995). Possession and possessive constructions. In J. R. Taylor, & R. E. MacLaury, *Language and the Cognitive Construal of the World* (51-80). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

- Langacker, R. W. (2000). *Grammar and conceptualization*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, R. (2006). Cognitive grammar: Introduction to concept, image, and symbol. In Dirk Geeraerts, *Cognitive linguistics : Basic Readings*. New York: Mouton de Gruyter Berlin, 29-68.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Langacker, R. W. (2009). *Investigations in cognitive grammar*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Lotfi, A. (2014). Persian Ezafe as a 'Figure' Marker: A unified analysis. *California Linguistic Notes*, 55-72.
- Moiiin, M. (1985). *Ezafe*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Nassajian, M., Shojaei, R., & Bahrani, M. (2019). The corpus-based study of Ezafe construction in Persian. *Language Research*, 10 (1), 161-182. [In Persian]
- Qarib, A., Foruzanfar, B., Homai, J., & Yasami, R. (1972). *Persian Grammar (5 Teachers) (Dastoore Zabane Farsi (5 Ostad)*. Tehran. Markazi. [In Persian]
- Radden, G., & Dirven, R. (2007). *Cognitive English grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Razavian, H., Kavusi Tajkoh, S., & Bahrami Khorshid, S. (2016). Ezafe constructions in Persian language from Goldberg's construction grammar perspective. *Language Research*, 7(2), 39-57. [In Persian]
- Samiian, V. (1994). The Ezafe construction: Some implications for the theory of X-bar syntax. In *Persian Studies in North America*, M. Marashi (ed), 17-41, Iranbooks, Bethesda, Maryland.
- Samvelian, P. (2005). When morphology does better than Syntax: The Ezafe construction in Persian. *Ms., Université de Paris*, 3
- Taylor, J. (2002). *Cognitive grammar*. Oxford: Oxford university press

- Verhagen, A. (2007). Construal and perspectivization. In D. Geeraerts and H. Cuyckens, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York: Oxford University Press. 48-81.



## ساخت اضافه در کردی: رویکردی شناختی

رحمان ویسی حصار<sup>۱</sup>، مسعود دهقان<sup>۲</sup>

۱. استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.  
۲. استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۲

### چکیده

پژوهش حاضر قصد دارد تا براساس رویکرد شناختی به بررسی ساخت اضافه در کردی سورانی بپردازد. ماهیت روش‌شناسی این پژوهش کمی، توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها از گویش کردی سورانی و از طریق مصاحبه با گویشوران گردآوری شده‌اند و اصالت داده‌ها نیز مورد تأیید گویشوران این گونه از زبان کردی است. گفتنی است که ساخت اضافه نوعی رابطه ذاتی و نسبتی بین دو عنصر گذرا و پایا ایجاد می‌کند که حاوی نوعی قرابت مفهومی هستند. در این ساخت یکی از عناصر به‌منزله نقطه ارجاع عمل می‌کند تا جایگاه عنصری دیگر (عنصر مقصد) در ساخت براساس آن مشخص شود. به عبارت دیگر، عنصر پایا به‌مثابه نقطه ارجاع، مسیری شناختی را برای دسترسی ذهنی به عنصر گذرا به‌منزله عنصر مقصد فراهم می‌سازد. یافته‌ها نشان داد که ساخت اضافه، محصول نوعی دستوری‌شدگی ضمیر موصولی HYA است که نقش کهن آن بازنمایی ارتباط ذاتی - مفهومی بین عناصر دخیل در رابطه‌ای مفهومی مندرج در یک جمله مرکب بوده است. این ضمیر موصولی طی فرایند دستورشدهگی به نمایه‌ای نسبتی تحول یافته، تا رابطه‌ای ذاتی و نامتقارن را میان دو عنصر متجانس در یک گروه (اسم+اضافه+اسم، اسم+اضافه+صفت، اسم+اضافه+حرف اضافه، اسم+اضافه+فعل اسمی‌شده) یا در یک بند (اضافه‌محمولی، اضافه مبتداساز) مفهوم‌پردازی کند. همچنین، نتایج نشان داد که عنصر اضافه این ارتباط نامتقارن را بین عناصر در سطوح متفاوت زبانی به‌خوبی نمایه‌سازی می‌کند.

واژه‌های کلیدی: ساخت اضافه، کردی، دستور شناختی، ضمیر موصولی، عنصر اضافه.

## ۱. مقدمه

رویکرد زبان‌شناسی شناختی<sup>۱</sup> به‌مثابه رویکردی نوین در زبان‌شناسی به‌شمار می‌رود که ظهور و شکوفایی آن به دهه هفتاد میلادی باز می‌گردد و بیشترین آثار در این حوزه را زبان‌شناسان غربی از جمله لانگاکر<sup>۲</sup> (1987)، لیکاف<sup>۳</sup> و جانسون<sup>۴</sup> (1980) و مانند این‌ها به ثبت رسانده‌اند. این رویکرد، به‌طور نمادین یک رویکرد دایره‌المعارفی<sup>۵</sup> به معنا را بر می‌گزیند. به‌عبارتی، تحلیل معنا در این رویکرد به دانش دایره‌المعارفی بستگی دارد. بنابراین، هیچ‌گونه وجه تمایز قاعده‌مندی میان معنی‌شناسی و کاربردشناسی قائل نیست، چراکه این رویکرد معتقد است که هیچ تمایز قاعده‌مندی میان معنای هسته‌ای<sup>۶</sup> از یک سو و کاربردشناسی، یعنی معنای فرهنگی و اجتماعی از سوی دیگر وجود ندارد. در واقع، در این رویکرد به زبان به‌منزله وسیله‌ای برای سازمان‌دهی، پردازش و انتقال اطلاعات نگریسته می‌شود که زبان را نمودی از نظام تصویری ذهنی می‌داند و در این راستا، دستور شناختی<sup>۷</sup> نیز با مفهوم‌سازی<sup>۸</sup> و ساختار مفهومی سروکار دارد؛ یعنی برای رویکرد شناختی، مطالعه معنای زبانی به‌خودی‌خود هدف نیست، بلکه هدف، استفاده از آن در درک ماهیت نظام مفهومی ذهن انسان است (Geeraerts, 2006). رویکرد شناختی تبیین ساختارهای دستوری را نیز در همین راستا دیده، و آنها را بر اساس اصول کلی حاکم بر شناخت و ادراک تبیین می‌کند. در این راستا مقاله حاضر در صدد بررسی ساخت اضافه از منظری شناختی است.

ساخت اضافه در زبان‌های ایرانی از دیرباز مورد توجه دستوریان سنتی، همچون قریب و همکاران (۱۳۵۰)، معین (۱۳۶۳)، انوری و گیوی (۱۳۹۰) بوده است. آن‌ها ساخت اضافه را به‌مثابه عنصری دستوری تعریف کرده‌اند که تنوع زیادی از معانی و نقش‌ها را القا می‌کند. آن‌ها، همچنین، نقش‌های متعدد این ساخت به‌صورت اضافه ملکی، اضافه بیانی، اضافه تخصصی، اضافه توضیحی و اضافه بنوت تبیین کرده‌اند. عنصر اضافه نه‌تنها روابط معنایی فراگیری را پوشش می‌دهد، بلکه در ساخت‌های نحوی متنوعی نیز ظاهر می‌شود. جستار حاضر قصد دارد تا براساس ابزارهای تحلیلی دستور شناختی موردنظر لانگاکر (1987) و الگوی نقطه ارجاع<sup>۹</sup> به بررسی ابعاد معنایی عنصر اضافه در کردی سورانی بپردازد و نشان دهد که ساخت اضافه در این رویکرد چگونه بازنمایی می‌یابد. نگارندگان درصددند تا نشان دهند که بین معانی متعدد ساخت اضافه در کردی سورانی چه ارتباط معناداری وجود دارد که

همه آنها توسط عنصر یکسانی بیان می‌شوند. درواقع، چندمعنایی ساخت اضافه در کردی نشان می‌دهد این ساخت رابطه‌ای کاملاً طرح‌واره‌ای و انتزاعی را در ذهن فعال می‌کند که قادر است معانی متنوع و متعددی را پوشش دهد. اما باید گفت که این رابطه طرح‌واره‌ای و انتزاعی کاملاً از معنا و محتوای ایجابی تهی نیست. بلکه علی‌رغم انتزاع بالای آن، ویژگی‌ها و محدودیت‌های معنایی خاصی را نیز نشان می‌دهد. برای مثال ویژگی تقارن‌ناپذیری<sup>۱</sup> بر ترتیب سازه‌ها در این ساخت‌ها حاکم است. درواقع، منظور از رابطه نامتقارن این است که ترتیب کلمات در ساخت اضافه معکوس‌پذیر نیست. اگر به هر دلیلی این ترتیب خاص که توسط عنصر اضافه سامان یافته، دستخوش تغییر شود، ساخت مربوطه یا غیردستوری خواهد بود یا دچار تغییر معنایی می‌شود. نمونه‌های زیر در کردی سورانی مؤید این مطلب هستند.

1. \*Hiwa-i dæst.  
دست اضافه- هیوا
2. \*Kærim-i halātən.  
دویدن اضافه- کریم
3. \*Zara-j rafiq.  
دوست اضافه- زهرا
4. \*Hæsæn-i qælæm.  
قلم اضافه- حسن

لذا در این راستا هم می‌بایست گستردگی و انتزاع بالای ساخت اضافه تبیین شود، و هم محدودیت‌های معنایی حاکم بر آن تشریح گردد. پژوهش حاضر شامل شش بخش است. بخش دوم به پیشینه پژوهش پرداخته است. در بخش سوم با مبانی نظری مرتبط با دستور شناختی لانگاکر (1995, 2000, 2008, 2009) آشنا خواهید شد. بخش چهارم به روش‌شناسی انجام پژوهش اشاره می‌کند. بخش پنجم به بررسی ابعاد معنایی ساخت اضافه در کردی سورانی اختصاص دارد و در بخش آخر نتیجه‌گیری پژوهش را خواهید دید.

## ۲. پیشینه پژوهش و مطالعات مرتبط

در این بخش نگاهی خواهیم داشت به مطالعات زبان‌شناختی پیشین و مرتبط با موضوع ساخت اضافه در زبان‌ها تا مشخص شود که موضوع و محدوده این دسته از مطالعات چگونه و تا چه

اندازه بوده و به چه نکاتی در این زمینه توجه شده است. گفتنی است که پیش از این پژوهش، پژوهش‌هایی در زمینه ساخت اضافه صورت گرفته که اضافه را به‌منزله عملگری صوری قلمداد کرده‌اند و آن را صرفاً محصول محاسبات نحوی دانسته‌اند (Samiian, 1994; Ghomeshi, 1997; samvelian, 2005; Karimi, 2007; kahnemuyipour, 2014). عمده تحقیقات پیشین در این حوزه، وجوه متکثر معنایی این ساخت را نادیده گرفته‌اند. از این رو، تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند، درباره موضوع ساخت اضافه در کردی از دیدگاه شناختی پژوهشی انجام نگرفته است. در ادامه، به برخی از پژوهش‌های انجام‌گرفته در این خصوص خواهیم پرداخت.

نساجیان و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه در زبان فارسی: بررسی پیکره‌بنیاد» به شناسایی جایگاه عنصر اضافه از منظر دستور وابستگی پرداخته‌اند تا به منظور تشخیص واژگان دارای نشانه کسره اضافه در متون زبان فارسی به روشی اصول‌مند و قاعده‌بنیاد دست یابند. همچنین، نگارندگان در انجام این پژوهش جایگاه‌های متنوع این عنصر را نیز به‌خوبی مورد اشاره قرار داده‌اند.

رضویان و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت گلدبرگ» به بررسی انواع ساخت‌های اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت در رویکرد شناختی پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان داد که ساخت‌های اضافه ملکی و نسبی به ترتیب از بیشترین و کم‌ترین فراوانی برخوردار هستند. همچنین، نگارندگان نشان دادند که از میان مفاهیم متعدد معنایی، مفهوم نسبت به‌عنوان معنای ساختی در ساخت‌های اضافه تعیین شد.

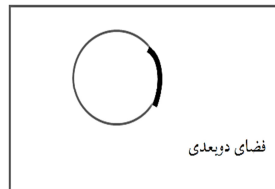
عموزاده و اسفندیاری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی مقایسه‌ای ساخت اضافه در زبان فارسی براساس الگوی‌های شناختی و غیرشناختی» به بررسی گونه بنیادین ساخت اضافه با استفاده از مطالعات در زمانی از منظر شناختی و غیرشناختی پرداخته است. نتایج نشان داد که این گونه بنیادین به‌لحاظ تاریخی از حالت اضافی در فارسی باستان مشتق شده است که ساخت‌های پیچیده‌تر این ساخت ضافه به‌کمک فرایند استعاره‌سازی به‌دست آمده‌اند. همچنین نگارندگان نشان داده‌اند که ساخت‌های متأخر اضافه، به‌طور کلی، در چرخه فرایند استعاره‌سازی به‌وجود آمده‌اند.



لطفی (2014) در پژوهشی با عنوان «ساخت اضافه به‌عنوان یک عنصر پیکره: تحلیلی یکدست» به بررسی ساخت اضافه در زبان فارسی پرداخته است و نشان داده که عنصر اضافه، در واقع بازنمایی رابطه نامتقارن میان عناصر پیکر و پس‌زمینه است.

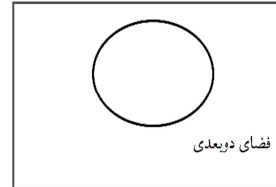
### ۳. دستور شناختی و ساخت اضافه

دستور شناختی مبتنی بر یک اصل نمادین<sup>۱۱</sup> است؛ بدین‌معنا که هر کلمه یا عبارتی از دو بخش واجی و معنایی تشکیل شده است (Langaker, 2008, p.5). در واقع، تمام ابعاد زبان از جمله واژگان، ساخت‌واژه و نحو پیوستاری از واحدهای نمادین را می‌سازند که به‌صورتی نظام‌مند ساختار زبان را شکل می‌دهند (Langaker, 2006, p.29). در دستور شناختی، معنا لزوماً ایده یا تصویری از پیش تعیین‌شده نیست که با بخش واجی ترکیب شود، بلکه هر ساخت محصول نوعی مفهوم‌سازی پویای فرد از یک موقعیت تجربی است. هر مفهوم‌سازی با عوامل و امکانات شناختی خاصی، موقعیت‌های گوناگونی را همچون یک پدیدار ساکن یا فرایندی پایا تفسیر<sup>۱۲</sup> می‌کند (Verhagen, 2007, p.48). برای مثال، در یک موقعیت ایستا<sup>۱۳</sup> یک عنصر ممکن است در تقابل با زمینه‌ای خاص برجسته شده و نوعی تقابل شناختی را ایجاد کند. چنین تقابل شناختی در دستور شناختی با دوگانه‌های نمایه<sup>۱۴</sup> / پایه<sup>۱۵</sup> یا پیکر<sup>۱۶</sup> / زمینه<sup>۱۷</sup> بیان می‌شود (Langaker, 1987, p.183; Langaker, 2008, p.58). برای مثال، اگر دایره در برابر دامنه تمام اشکال دو بعدی برجسته شود، تصویر ۱ و اگر کمان یا قوس در برابر دایره برجسته شود، تصویر ۲ را خواهیم داشت. بدیهی است که هر پیکر در برابر دامنه خود برجسته می‌شود. دامنه<sup>۱۸</sup> به تمام بازنمودهای شناختی خاصی اشاره دارد که به‌صورت سلسله‌مراتبی در ادراک یک عنصر پیش‌فرض گرفته شده و به‌نوعی به ساختار دانش دایره‌المعارفی باز می‌گردد که مبنای معناشناسی شناختی<sup>۱۹</sup> است (Langaker, 1987, p.147). به اعتقاد تیلور<sup>۲۰</sup> (2002, p.195) دامنه همان دانش پس‌زمینه است که مفهوم‌سازی براساس آن شکل می‌گیرد.



تصویر ۲: برجستگی پیکر

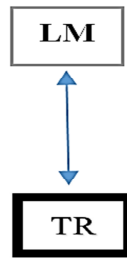
Figure 2: Figure prominence



تصویر ۱: برجستگی زمینه

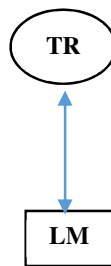
Figure 1: Ground prominence

گفتنی است که مفهوم‌سازی فرایندهای نسبتی<sup>۲۱</sup> مانند فعل، حرف اضافه و صفت، ساختار پیچیده‌تری دارند. در این موارد، علاوه بر اینکه یک نمایه در تقابل با دامنه‌ای خاص به‌مثابه پایه برجسته می‌شود، خود نمایه نیز از ساختار مفهومی مرکبی برخوردار است. در این حالت، نمایه خود دارای عناصر گذرا<sup>۲۲</sup> و پایا<sup>۲۳</sup> است. بنابراین، این نمایه به‌نمایه نسبتی<sup>۲۴</sup> یا ارتباطی معروف است (Taylor, 2002, p.206). برای مثال، حرف اضافه «زیر» در عبارات حرف اضافه‌ای مانند «توپ روی میز» (تصویر ۳) و «توپ زیر میز» (تصویر ۴) یک نسبت مرکبی میان توپ و میز ایجاد می‌کند که در آن «میز» عنصر پایا بوده و موقعیت توپ به‌منزله گذرا به‌وسیله میز معین می‌شود.

تصویر ۴: مفهوم‌سازی توپ زیر میز  
Figure 4: The conceptualization of the ball under the tableتصویر ۳: مفهوم‌سازی توپ روی میز  
Figure 3: The conceptualization of the ball over the table

در این ساختارهای مفهومی، عنصر پایا مانند نقطه ارجاع عمل کرده که دسترسی را به گذرا

به‌منزله مقصد ممکن می‌سازد (Radden & Dirven, 2007, p.331). همچنین، در عبارت صفتی «توپ سبز» (مثال ۵) یک عنصر به‌منزله گذرا (توپ) به‌نسبت یک کیفیت (رنگ) و درجه آن مفهوم‌سازی می‌شود. در این صورت، دامنه کیفیت نقش پایا را ایفا می‌کند (Langaker, 2008, p.127).

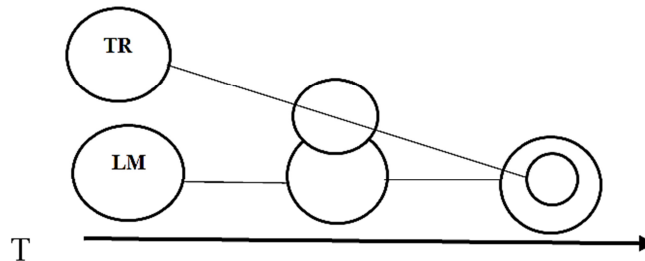


تصویر ۵: مفهوم‌سازی عناصر پایا و گذرا نسبت به هم

Figure 5: The conceptualization of Landmark and Trajectory elements

در این الگو، عناصر پایا و گذرا هر دو بخشی از نمایه بوده و برجستگی شناختی دارند، اما گذرا برجستگی اولیه و پایا برجستگی ثانویه دارد (Langaker, 2008, p.70). این عناصر، الگوهای شناختی ما از پردازش یک موقعیت هستند و در ترکیب با بخش فرم، ساختاری نمادین می‌سازند. در تقابل با این مقولات، افعال حاوی ساختار مفهومی پیچیده‌تری هستند. زیرا فعل حاوی یک نمایه ارتباطی است که بر محور زمان تعیین می‌یابد (Broccias, 2006, p.87) عناصر طرح‌واره شناختی بر محور زمان و به‌صورت فرایندی تعیین می‌کنند. برای مثال، در جمله زیر، «علی» به‌منزله گذرا در فرایندی زمان‌مند، وارد محدوده مکانی خانه به‌منزله عنصر پایا می‌شود. تصویر ۶ مفهوم‌سازی زمان‌مند این رخداد را نشان می‌دهد.

۲. علی وارد خانه شد.



تصویر ۶: مفهوم‌سازی زمان‌مند عناصر پایا و گذرا

Figure 6: The Timely conceptualization of Landmark and Trajectory elements

نکته قابل تأمل در دستور شناختی این است که مفهوم‌سازی پدیداری ایستا نبوده و با پیچیده‌تر شدن و گسترده‌تر شدن سطح جمله، آمیختگی مفهومی بین عناصر یک دامنه گسترش می‌یابد. در واقع، هماهنگی و آمیختگی میان عناصر یک جمله تا تکوین نهایی جمله تداوم دارد. گفتنی است که نحو فهرست بی‌پایانی از ساخت‌های منفرد با جزئیات معنایی نیست، بلکه دستور یک زبان، محصول روابط نظام‌مند میان ساختارهای طرح‌وارگی است. ساخت‌های طرح‌واره‌ای، محصول فرایندی شناختی به نام انتزاع‌سازی<sup>۲۰</sup> هستند که در آن یک تفسیر عینی و ملموس از یک عنصر یا موقعیت به تفسیری انتزاعی و کلی تبدیل می‌شود و می‌تواند بر موقعیت‌های مرتبط و مشابه اعمال شود (Langaker, 2000, p.297). طی این فرایند، یک ساخت علاوه‌بر پوشش معانی متعدد، کاربرد و نقش‌های بیشتری را نیز به خود می‌پذیرد. بهترین مورد برای ترسیم این ویژگی دستوری، ساخت ملکی است. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

۶. انگشتم (اعضای بدن)
۷. خواهرم (روابط خانوادگی)
۸. دفترم (رابطه ملکی)
۹. روحیه‌ام (وضعیت روحی)
۱۰. پرش بلندش (عمل انجام شده)
۱۱. اداره‌اش (چیزی مرتبط)
۱۲. رئیسم (فردی مرتبط)

۱۳. دوستم (فردی مرتبط)

۱۴. چاقی ام (وضعیت بدنی)

همان‌گونه که در مثال‌های بالا پیداست، ساخت ملکی چندین معنای متنوع و گاه متنافری را از خود نشان می‌دهد. گفتنی است که در معنی‌شناختی شناختی برای تبیین چندمعنایی این ساخت‌ها از الگوی بسط استعاری استفاده می‌شد، اما لانگاکر استدلال می‌کند که تجمیع این معانی متنافر ذیل مفهوم بسط استعاری ممکن نیست. به اعتقاد او معانی کانونی یک ساخت ملکی (مانند مالکیت، جز/کل و روابط خویشاوندی) حاوی رابطه‌ای ملموس میان ضمیر ملکی و اسم است که طی آن ضمیر ملکی به صورت فعال (فیزیکی یا فرهنگی) اسم مملوک<sup>۲۶</sup> را تحت کنترل عینی خود دارد. اگر برای مالک<sup>۲۷</sup> (فرد یا بدن انسانی) به یک دامنه معتقد باشیم، آنگاه مملوک (Pe) عنصری از عناصر موجود درون دامنه تحت‌کنترل مالک (Pr) خواهد بود (Langaker, 2009).

۱۵. مدادت: صاحب < دامنه (مداد، کتاب، دفتر، ماشین و ...)

۱۶. سرت: بدن فرد < دامنه (دست، پا، سر و غیره)

۱۷. دخترش: پدر < دامنه (پسر، دختر)

۱۸. فرمانده‌اش: سرباز < دامنه (فرمانده)

در مثال ۱۵، ضمیر متصل «ت»، به معنای صاحب به‌منزله Pr بر دامنه‌ای همچون مداد، به‌عنوان Pe کنترل فیزیکی دارد، چراکه قوانین او را به‌منزله صاحب رسمی آن شیء می‌شناسند. همچنین، در مثال ۱۶ بدن عنصری است که به‌منزله کل بر اجزای خود (مانند سر) کنترل دارد، بدین دلیل که جزو تابع کلیت بدن است. کنترل عنصر مرکزی بر اعضای دامنه، کنترلی نامتقارن است. یعنی، عنصر مرکزی توان کنترل دیگر عناصر را دارد، اما این رابطه برای اعضای دامنه ممکن نیست. قاعده زیر این رابطه را به‌خوبی نشان می‌دهد:

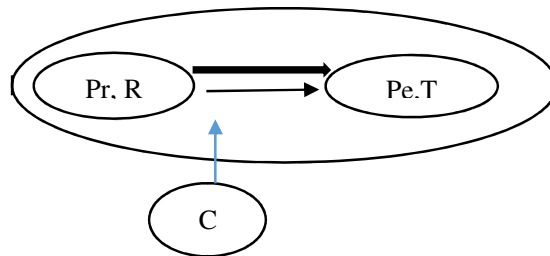
[D: Pe2, Pe3 ...] (مداد) Pe 1 → Pr (ت)

رابطه ملموس کنترل بین مالک و مملوک رابطه دیگری (رابطه انتزاعی تداعی) را نیز میان دو عنصر مربوطه برقرار می‌سازد. درواقع این رابطه نوعی مسیر شناختی و تداعی ذهنی را میان آن دو برقرار می‌سازد. بدین شیوه که تصور ذهنی مالک خودبه‌خود عناصر تحت‌کنترل آن را درون دامنه در ذهن فرد تداعی می‌کند. در این حالت، مالک به‌منزله نقطه ارجاع و مملوک

به منزله عنصر مقصد<sup>۲۸</sup> درون دامنه عمل می‌کنند (Langaker, 2009, p.84). به عبارتی، مالک به منزله یک نقطه ارجاع به مفهوم ساز<sup>۲۹</sup> این امکان را می‌دهد که به مملوک به مثابه عنصر مقصد دسترسی ذهنی داشته باشد. چون مالک از برجستگی شناختی بالایی برخوردار است، بنابراین توانایی بالایی دارد که به منزله نقطه ارجاع برای دسترسی به عناصر فرعی درون دامنه عمل کند. از این رو، باید گفت که این رابطه عینی کنترل است که شرایط ایجاد رابطه ذهنی و مسیر شناختی را از مبدأ به مقصد فراهم می‌سازد که نگارندگان آن را به صورت قاعده زیر بیان کرده‌اند. (C همان مفهوم ساز است)

C → reference-point (Pr, ت) → target (Pe, مداد)

از این رو، هر ضمیر ملکی دو رابطه شناختی را بین عناصر ایجاد می‌کند که لانگاکر (Langaker, 2009, p.84) آن را به صورت تصویر زیر بیان کرده است.

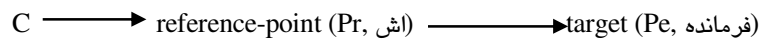


تصویر ۷: رابطه عینی کنترل و رابطه مسیر شناختی (Langaker, 2009, p.84)

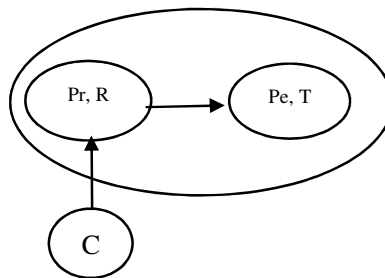
**Figure 7:** The concrete relation of Control and Cognitive path relation (Langaker, 2009, p. 84)

اما این الگو به صورت کامل برای معانی غیرکانونی ساخت ملکی قابل اعمال نیست؛ چرا که رابطه عینی و کنترل ملموس مالک بر مملوک در این موارد کم‌رنگ شده است. در مثال ۱۸، مالک نقش منفعل بازی می‌کند. در چنین مواردی، تصور هر گونه رابطه عینی کنترل میان مالک و مملوک غیرممکن است. اگر فرد را (ضمیر «ش») دامنه در نظر بگیریم، فرمانده بخشی از آن دامنه خواهد بود، در حالی که فرد هیچ کنترل عینی بر این عنصر ندارد. این بدان معنا نیست که هیچ مسیر شناختی بین این دو عنصر وجود ندارد، بلکه هنوز رابطه مسیر شناختی میان مالک

و مملوک قابل تصور است. تصور فرد به منزله عنصر برجسته، مسیر شناختی را برای فرمانده تداعی می‌کند. در واقع، اگرچه مالک فاقد کنترل ملموس بر مملوک است، اما می‌تواند به صورت شناختی امکان دسترسی به مملوک را در دامنه خود ایجاد کند که این رابطه به صورت زیر نمایش داده می‌شود:



بنابراین، در این موارد رابطه ملموس کنترل بین مالک و مملوک موجود نیست، اما نقش اصلی مالک در این ساخت فراهم کردن دسترسی ذهنی به مملوک است. غیاب رابطه ملموس میان مالک و مملوک و حضور رابطه تداعی محض میان دو عنصر در این ساخت محصول کم رنگ شدن معنایی و انتزاعی شدن است (Langaker, 2009) که در آن رابطه عینی حذف شده و رابطه‌ای انتزاعی جای آن را گرفته است. الگوی نقطه ارجاع در این موارد بسیار طرح‌واره‌ای و انتزاعی شده است و می‌تواند به معانی غیرسرنمون هم اضافه شود. تصویر ۸ الگوی نقطه ارجاع را در موارد غیرکانونی نشان می‌دهد.



تصویر ۸: الگوی نقطه ارجاع در موارد غیرکانونی

Figure 8: Reference-point model in non-canonical samples

بنابراین، ضمایر ملکی نوعی الگوی طرح‌واره‌ای نقطه ارجاع را نشان می‌دهند که در آن یک عنصر مبنایی (مالک) به منزله نقطه ارجاع دسترسی ذهنی به عنصری دیگر را فراهم می‌کند. همین مورد در مورد ساخت حرف اضافه of در انگلیسی نیز صادق است. اگرچه اساساً این ساخت برای رابطه کل و جزء میان عنصر گذرا (به مثابه جزء<sup>۲</sup>) و عنصر پایا (به مثابه کل<sup>۱</sup>) برقرار شده است، اما طی فرایند انتزاعی شدن می‌تواند برای هر رابطه نامتقارنی (عدم تقارن در

برجستگی شناختی) اعمال شود (Langaker, 2000, pp.73-76). مثال‌های زیر از لانگاکر (2000) تنوع معنایی این ساخت را در انگلیسی نشان می‌دهد:

19. The bottom of jar [TR-LM]

ته کوزه [رابطه گذرا/جز-پایا/کل]

20. The chirping of birds [TR-LM]

جیک‌جیک پرند [گذرا/فرایند-پایا/کنشگر]

21. A ring of gold [TR-LM]

انگشتر طلا [رابطه گذرا/شی-پایا/جنس]

22. The state of California [same TR-LM]

ایالت کالیفرنیا [رابطه همانندی گذرا-پایا]

23. An acquaintance of bill [Association of TR-LM]

سابقه صورت حساب [رابطه تداعی گذر-پایا]

در جمله ۱۹ بالا، حرف اضافه رابطه نامتقارنی میان عنصر جزء به منزله گذرا و عنصر کل به منزله پایا برقرار کرده است. عدم تقارن این روابط نشان می‌دهد که یکی از عناصر برجسته بوده و مسیر شناختی را برای عنصر دیگر ممکن می‌سازد. در این حالت، عنصر پایا دسترسی ذهنی را به عنصر گذرا ممکن می‌سازد. اما این فرایند ملموس چنان انتزاعی شده که رابطه دسترسی شناختی میان عنصر گذرا و پایا به ساخت‌های متفاوتی چون گروه فعلی اسمی شده (کنش‌گر و عمل)، عبارات اسمی بیانگر ماهیت یک شیء، عبارات بیانگر همسان و رابطه بیانگر تداعی گسترش می‌یابد. این تنوع ساختارمند محصول انتزاعی شدن ساخت‌هاست. جستار حاضر نیز معتقد است که اگرچه ساخت اضافه محتوایی تجربی و مفهومی دارد، اما طی فرایند انتزاعی شدن، گسترش و نقش‌های کثیری را پذیرفته است. در ادامه، ابتدا تحول تاریخی عنصر اضافه و سپس تمام ساخت‌های ممکن که در آن عنصر اضافه ظاهر شده را بررسی خواهیم کرد. در نهایت، طرح‌واره بنیادین اضافه را که زیربنای تنوع نحوی - معنایی آن است، نشان خواهیم داد.

#### ۴. روش‌شناسی پژوهش

ماهیت روش انجام این پژوهش کیفی، توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌ها به روش میدانی و از



طریق مصاحبه با گویشوران کردی سورانی، یکی از گویش‌های زبان کردی در غرب ایران، گردآوری شده و اصالت آن‌ها نیز به تأیید گویشوران این گویش کردی رسیده است. همچنین، داده‌ها براساس ابزارهای تحلیلی مطرح در دستور شناختی (Langaker, 2000, 2008, 2009) تحلیل شده‌اند.

### ۵. بررسی ساخت اضافه در کردی

محققان عمدتاً ریشه و منشأ ساخت اضافه را ضمیر موصولی HYA در فارسی باستان می‌دانند (معین، ۱۳۶۳، صص ۹-۸؛ ابوالقاسمی، ۱۳۸۵، صص ۳۸۰). کاربرد این ضمیر موصولی ایجاد رابطه این‌همانی میان عنصر مبنا (که عمدتاً مصداق فاعل نحوی جمله نیز بود) و عنصری دیگر در یک عبارت موصولی بود. مثال زیر (کتیبه داریوش در نقش رستم) کاربرد ضمیر موصولی HYA را در فارسی باستان به‌خوبی نشان می‌دهد:

24. *baga vazraka Auramazdā, hya imām būm-im adā,*  
آفرید را زمین این کسی که اهورامزدا بزرگ خدای

*hya avam asmān-am adā,*  
آفرید را آسمان این کسی که

اهورا مزدا خدای بزرگ است، او زمین را آفرید، او آسمان را آفرید.

می‌توان گفت که نخستین نقش ضمیر موصولی HYA ایجاد یک هماهنگی زبان‌شناختی بین دو عنصر است که به‌لحاظ مفهومی همسانی و قرابت دارند. دو عنصر مذکور اگرچه در دو بند متمایز توزیع شده‌اند، اما ارتباط آن‌ها با این ضمیر نشان می‌دهد که تجانسی معنایی بین آن‌ها برقرار است. با این حال، این ضمیر در زبان‌های ایرانی دستخوش تغییراتی جدی شده است. این عنصر اکنون می‌تواند هر گونه رابطه ممکن را بین دو عنصر در یک گروه اسمی به‌خوبی نشان دهد. به‌عبارتی، برای نشان‌دادن رابطه بین دو عنصر می‌توان از ساخت اضافه استفاده کرد. بنابراین، می‌توان گفت که ساخت اضافه، دستخوش نوعی انتزاع‌شدگی شده است که طی آن این عنصر می‌تواند معانی گوناگون و نقش‌های متعددی را بازی کند (Langaker, 2009, p.85). از طریق فرایند انتزاع‌شدگی، رابطه همسانی میان عنصر مبنایی و شرکت‌کننده دیگر در

بند موصولی بدل به رابطه قرابت معنایی میان عناصر موجود در یک گروه اسمی شده است. در این فرایند، ضمیر موصولی به صورت یک تکواژ تغییر شکل پیدا کرده است؛ در نتیجه، می‌توان استدلال کرد که در این فرایند عنصر اضافه الگویی طرح‌واره‌ای و انتزاعی را در باب هر گونه ارتباط بین دو عنصر در یک گروه اسمی فعال می‌سازد. نمونه‌های زیر در کردی سورانی مؤید این مطلب هستند. همان‌گونه که از این مثال‌ها پیداست، عنصر اضافه تعداد کثیری از روابط ممکن با تنوعات معنایی زیادی را بین دو عنصر در یک گروه اسمی نشان می‌دهد.

25. dæst-i Hiwa [جزء-کل]

هیمن اضافه- دست

دست هیوا

26. xwardən-i sew [جزء (کنش‌پذیر)-کل (رویداد)]

سیب اضافه- خوردن

خوردن سیب

27. hælātən-i Kærim [جزء (کنش‌گر)-کل (رویداد)]

کریم اضافه- دویدن

دویدن کریم

28. gærdænbænd-i tæla [اسم جنس]

طلا اضافه- گردن‌بند

گردن‌بند طلا

29. šar-i Bokan [این‌همانی]

بوکان اضافه- شهر

شهر بوکان

30. ræfiq-i Zara [رابطه تداعی]

زها اضافه- دوست

دوست زها

31. qælæm-i Hæsæn [ملکی]

حسن اضافه- قلم

قلم حسن

32. bawk-i Hemən [رابطه نسبی]

هیمن اضافه-بابا

پدر هیمن

33. Hemən-i Mokrjani [باهم آیی اسمی]

موکریانی اضافه-هیمن

هیمن موکریانی

عدم امکان معکوس ترتیب عناصر در یک رابطه مفهومی بین دو عنصر خاص در دستور شناختی براساس مفهوم رابطه ذاتی<sup>۳۲</sup> بین دو عنصر مربوطه تبیین می‌شود (Langaker, 2008, p.84). درواقع زمانی که قرابت مفهومی خاصی بین دو عنصر برقرار باشد، به شیوه‌ای که یکی از آن عناصر وابستگی مفهومی به دیگری داشته باشد، و درنتیجه ترتیب خاصی بین آن‌ها برقرار باشد، رابطه مذکور رابطه ذاتی نامیده می‌شود. علت این ترتیب خاص مفهومی بین دو عنصر این است که برای دسترسی به یکی باید از دیگری کمک گرفت. همین امر دلیل اصلی معکوس این رابطه است. لانگاکر (1995, p.68) این ارتباط ذاتی را نوع دیگری از الگوی نقطه ارجاع می‌داند که در آن اشیا به‌طور نامتقارن با یکدیگر در ارتباط هستند. به عبارتی، شرکت‌کننده اولی (که دارای برجستگی شناختی بیشتری است) به‌منزله نقطه ارجاع عمل می‌کند تا دسترسی ذهنی و شناختی را به شرکت‌کننده دوم یا عنصر مقصد (عنصری که برجستگی و دسترسی‌پذیری کمتری دارد) برای مفهوم‌ساز فراهم کند. درواقع، یکی از عناصر به‌لحاظ شناختی قابلیت دسترسی و بازشناسی بیشتری دارد، به همین دلیل به‌منزله نقطه ارجاع درنظر گرفته می‌شود. اما عنصر ثانوی چون جزو دانش در دسترس نیست، بنابراین تنها به‌واسطه عنصر اولی قابلیت بازشناسی پیدا می‌کند. ازاین‌رو، می‌توان چنین استدلال کرد که عنصر اضافه، رابطه نامتقارن و ذاتی بین یک شیء برجسته و یک عنصر مرتبط را نشان می‌دهد.

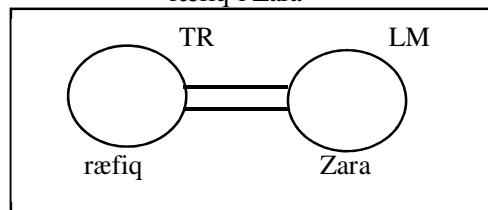
برای مثال عنصر اضافه در مثال شماره ۲۵ ارتباط بین جزء و کل را نشان می‌دهد. رابطه میان کل و جزء از نوع رابطه ذاتی بوده و قابلیت معکوس ندارد. در این ساخت، دست (مانند عنصر دست در ساخت ملکی (دستش)) عنصر مقصد بوده، و هیوا به‌منزله عنصری مستقل (مانند ضمیر ملکی در همان ساخت ملکی) عنصر نقطه ارجاع است. در این ساخت، کل به‌منزله

نقطه ارجاع (هیوا) نوعی دسترسی ذهنی به عنصر جزء را فراهم می‌کند. گفتنی است که عنصر جزء در مثال ۲۵، به لحاظ مفهومی، به منزله یک شیء جدا و مستقل به عنصر کل وابسته است. اما در مواردی عناصر جزئی نقش عنصر مقصد را بازی می‌کنند. برای مثال در نمونه‌های ۲۶ و ۲۷، کنش‌پذیر و کنش‌گر به منزله جزء و رویداد/ فرایندها به مثابه کل در نظر گرفته شده‌اند که به گونه‌ای یک‌طرفه و نامتقارن با هم در ارتباط هستند. اما در این مثال‌ها فرایندها (مصادر فعلی) نقش عنصر مقصد را بازی کرده، و ماهیت ارتباطی و نسبی آن‌ها تنها در رابطه با اجزا (کنش‌گر یا کنش‌پذیر) معنا می‌یابد. در واقع، در این مثال‌ها عناصر (کنش‌گر و کنش‌پذیر) به منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته شده‌اند، اما فرایندهای (خوردن و دویدن) به منزله عنصر مقصد رمزگذاری شده‌اند. با توجه به عدم وابستگی اجزاء، می‌توان آن‌ها را به منزله نقطه ارجاع برای رویدادها (کل) در نظر گرفت. بدین دلیل که رخدادها در این دو مثال ارتباطی بوده و هویتی مستقل از کنشگران ندارد، بنابراین در چنین مواردی، عنصر کل عنصر مقصد بوده، و اجزای مستقل نقطه ارجاع هستند. در مثال ۲۸، عنصر اضافه، شیء را به جنسی که آن شیء از آن ساخته شده، مرتبط کرده است. در این مورد نیز جنس ماده به منزله نقطه ارجاع عمل می‌کند تا بتوانیم «گردنبند» را به منزله عنصر مقصد در نظر بگیریم. عنصر اضافه در مثال‌های ۲۹، ۳۰ و ۳۳ به ترتیب رابطه این‌همانی را بین دو عنصر برقرار کرده، رابطه بین دو شخص را نشان داده، و دو اسم را با هم ترکیب کرده است. همچنین، این عنصر در مثال‌های ۳۱ و ۳۲، به ترتیب رابطه ملکی و نسبی بین دو شرکت‌کننده در یک رویداد را نشان می‌دهند. مالک «حسن» و شخص «هیمن» به ترتیب برای مملوک و عنوان خویشاوندی به منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته می‌شوند. همان‌گونه که قبلاً بیان شد، همه این روابط ذاتی بین عناصر نامتقارن و معکوس‌ناپذیر هستند. بر این اساس می‌توان استدلال کرد که در مثال‌های فوق عنصر اضافه یک رابطه ذاتی و نامتقارنی را بین دو شیء نشان می‌دهد که در آن یک عنصر به منزله نقطه ارجاع دسترسی ذهنی به نقطه مقصد را برای فرد مفهوم‌ساز فراهم کرده است. این رابطه ذاتی از دو جایگاه ویژه برخوردار است که با استفاده از دو عنصر نشان داده می‌شوند. نخستین اسم به منزله هسته گروه اسمی، همچون عنصر گذرا در ساخت اضافه عمل می‌کند، و گروه اسمی دوم به مثابه عنصر پایا ایفای نقش می‌کند. به عبارت دیگر چون نقطه ارجاع دسترسی شناختی بیشتری دارد، به عنوان عنصر پایا لحاظ شده، و از آنجایی که عنصر مقصد دسترسی شناختی

کم‌تری دارد، به‌عنوان عنصر گذرا در نظر گرفته می‌شود.

نمودارهای زیر، این ارتباط مفهومی را در مثال‌های ۳۰ و ۳۱ نشان می‌دهند. در این نمودارها دو خط منطبق بر هم رابطه‌ی ذاتی را بین دو عنصر نشان می‌دهند. این رابطه دو جایگاه غیراشباع<sup>۳۳</sup> دارد که با عنصر پایا به‌منزله‌ی عنصر مبنایی و گذرا به‌منزله‌ی عنصر دیگر اشغال می‌شوند. همچنین، در مثال ۳۰، «زهرا» به‌منزله‌ی عنصر مبنایی عمل کرده و رابطه‌ای نامتقارن را با دوست ایجاد می‌کند. در مثال ۳۱، عنصر اضافه‌ی رابطه‌ی نامتقارنی را میان مالک و مملوک نشان داده است. در واقع، مالک به‌منزله‌ی عنصر مبنایی رابطه‌ی نامتقارن و ذاتی با مملوک دارد. در این موارد فرد کانونی مانند «زهرا» یا مالک نقش عنصر پایا را بازی می‌کند، و فرد ثانوی مانند دوست یا مملوک نقش عنصر گذرا را بازی می‌کند. به‌علت برجستگی شناختی و مبنایی عنصر پایا و وابستگی شناختی عنصر گذرا در ساخت اضافه، رابطه‌ی موردنظر رابطه‌ای نامتقارن است.

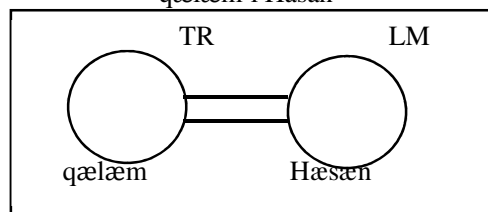
ræfiq-i Zara



تصویر ۹: رابطه‌ی مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۰)

Figure 9: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (30)

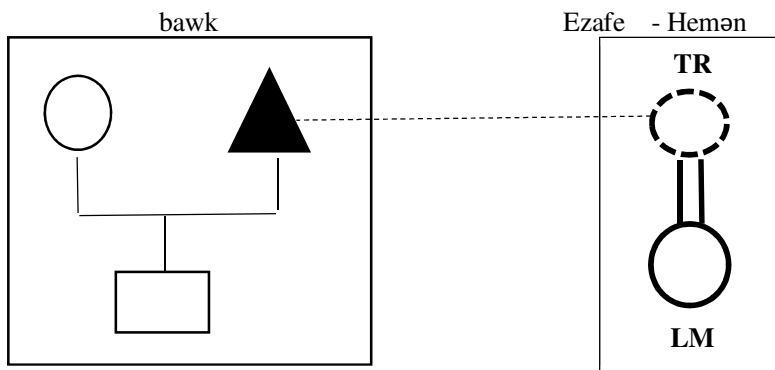
qælæm-i Hasan



تصویر ۱۰: رابطه‌ی مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۱)

Figure 10: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (31)

عنصر اضافه در مثال ۳۲، رابطه نسبی و خویشاوندی را بین دو گروه اسمی «بابا» و «همین» ایجاد کرده است. این رابطه نیز ذاتی و نامتقارن است. در واقع، مفهوم پدر به منزله یک رابطه نسبی بدون بازشناسی مصداق «همین» قابل تصور و شناخت نیست. به همین دلیل این رابطه نیز از نوع رابطه ذاتی است. بنابراین، در این مثال، هسته اسمی «بابا» به منزله عنصر گذرا و «همین» به مثابه عنصر پایا در نظر گرفته شده‌اند. تصویر ۱۱، این ارتباط مفهومی را به خوبی نشان می‌دهد.



تصویر ۱۱: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۲)

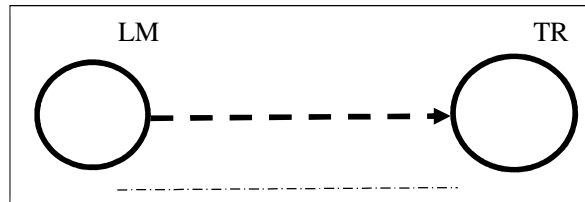
Figure 11: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (۳۲)

در ادامه، به بررسی گروه فعلی اسمی شده می‌پردازیم که توسط عنصر اضافه در کردی بیان می‌شود. در مثال ۳۴، محمول «dæ-xwa» یک رابطه فرایندی را نشان می‌دهد که از دو جایگاه فاعل «Hero» به منزله عنصر گذرا و مفعول «sew» به مثابه عنصر پایا تشکیل شده است.

34. Hero sew dæ-xwa.

ش/م-حال-خوردن-ناقص سیب هیرو

هیرو سیب می‌خورد.



تصویر ۱۲: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۳)

Figure 12: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (33)

مثال ۳۴ را می‌توان با استفاده از عنصر اضافه به عبارت اسمی زیر تبدیل کرد.

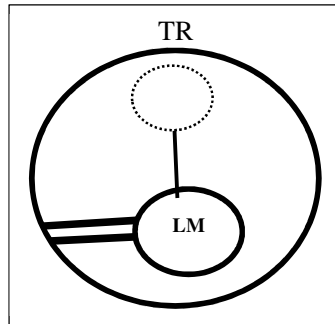
35. xwardən-i sew

سیب اضافه - خوردن

خوردن سیب

در این مثال، عنصر اضافه نوعی رابطه ذاتی بین فعل (رویداد به‌مثابه کل) و یکی از شرکت‌کنندگان (کنش‌پذیر) در رویداد برقرار می‌کند. رابطه بین عناصر پایا و گذرای فعل و نیز عناصر موجود در این ساخت اسمی توسط عنصر اضافه تعیین می‌شود. از این‌رو، رویداد «خوردن» به‌منزله عنصر گذرا و «سیب» به‌عنوان عنصر پایا در ساخت اضافه در نظر گرفته می‌شود. چون شرکت‌کننده در این رویداد به‌لحاظ مفهومی مستقل بوده و به‌منزله عنصری منفرد قابل‌تصور است، بنابراین نقش نقطه ارجاع را بازی می‌کند. همچنین، رویداد نیز به‌عنوان عنصر هدف عمل کرده است، چرا که عنصری وابسته و ارتباطی بوده و در این ساخت، وابسته به عنصر مستقل سیب است (Langaker, 2000, p.84). در واقع، هویت و مصداق عمل ارتباطی «خوردن» تنها در رابطه با یکی از اجزای مستقل و به‌لحاظ شناختی دسترس‌پذیرتر خود قابل شناخت است.

xwardən-i    sew  
 سیب اضافه - خوردن



تصویر ۱۳: رابطه مفهومی کل - جزء بین رویداد و شرکت‌کننده

Figure 13: A conceptual relation of whole-part between event and participant

همان‌گونه که در تصویر بالا هم نشان داده شده است، «سیب» به‌عنوان عنصر پایا و رویداد فعلی «xwardən» به‌عنوان گذرا در نظر گرفته شده است. همچنین، عنصر اضافه رابطه ذاتی بین دو عنصر جزء و کل را در مثال بالا نشان می‌دهد. این رابطه به صورت دو خط موازی برجسته میان کلیت رخداد و یکی از اجزای آن (کنش‌پذیر) بازنمایی شده است. «سیب» به‌منزله عنصر پایا امکان دسترسی ذهنی را به کل عمل به‌منزله عنصر گذرا ممکن می‌سازد. از جمله گروه‌هایی که ساخت اضافه در آن‌ها مسئله‌ساز است، گروه حرف اضافه‌ای است. در نمونه‌های زیر برخی از گروه‌های حرف اضافه‌ای و نیز همتای ساخت اضافه آن‌ها را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

36.hænar    žer    mizæ-kæ  
 انار        زیر        میز - نشانه معرفه

انار زیر آن میز

37.hænar -i    žer    mizæ-kæ  
 اضافه-انار        زیر        میز - نشانه معرفه

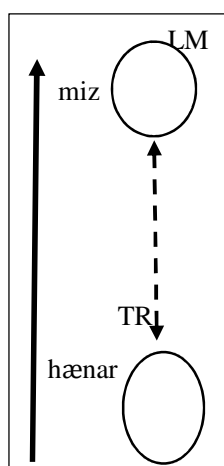
انار زیر آن میز



38. hænar-i žer-i mizæ-kæ  
 اضافه-میز اضافه-زیر اضافه-میز

انارِ زیرِ آنِ میز

در مثال ۳۵، حرف اضافه «žer» نوعی رابطه ذاتی بین دو عنصر گذرای «hænar» و عنصر پایا «miz» را نشان می‌دهد. تصویر زیر گویای این رابطه است.



تصویر ۱۴: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۳۵)

Figure 14: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (35)

همان‌گونه که پیداست، در مثال ۳۷، عنصر اضافه بین اسم «hænar» و گروه حرف اضافه‌ای قرار گرفته است. درحالی‌که این عنصر اضافه، در مثال ۳۸، نه تنها در جایگاه پس از اسم «hænar»، بلکه بین حرف اضافه و متمم آن نیز آمده است. درمورد این عنصر که پس از حرف اضافه آمده، ذکر این نکته حائز اهمیت است که در نمونه‌های زیر، عنصر اضافه، حرف اضافه را به اسم تبدیل کرده است:

39. pəšt mizæ-kæ  
 پشت اضافه-میز  
 پشت میز

40. pəšt-i mizæ-kæ

معرفه-میز اضافه-پشت

پشت میز

41. sær mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز روی

روی میز

42. sær-i mizæ-kæ

معرفه-میز بالای

بالای میز

گفتنی است که در مثال‌های ۳۹ و ۴۱، حرف اضافه به اسم تبدیل شده است. بنابراین، حروف اضافه را نمی‌توان صرفاً گزاره‌ای ارتباطی دانست که رابطه بین شرکت‌کنندگان حاضر در یک ساخت را نشان می‌دهد. بلکه به نظر می‌رسد که حرف اضافه یکی از عناصری است که در ساخت اضافه قرار گرفته و یکی از جایگاه‌های خالی این ساخت را پر می‌کند. از این رو، اگر ساخت اضافه را به منزله عنصری در نظر بگیریم که بین شرکت‌کنندگان ارتباط ذاتی برقرار می‌کند، در این صورت باید چنین ادعایی را مطرح کنیم که حرف اضافه اسمی شده خود نیز یکی از شرکت‌کنندگان در این ارتباط خواهد بود. نمونه‌های زیر تأییدی بر این ادعا هستند.

43. kətēw pəšt mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز پشت کتاب

کتاب پشت میز

44. kətēw-i pəšt mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز پشت اضافه-کتاب

کتاب پشت میز

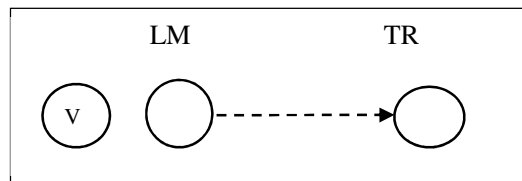
45. kətēw-i pəšt-i mizæ-kæ

نشانه معرفه-میز اضافه-پشت اضافه-کتاب

کتاب پشت میز

در مثال ۴۲، حرف اضافه pəšt رویداد بین دو شرکت‌کننده «kətēw» و «miz» را به ترتیب به صورت عناصر گذرا و پایا نشان می‌دهد. تصویر ۱۵ رابطه مفهومی بین شرکت‌کنندگان در این ساخت را به خوبی نشان می‌دهد. عنصر V در تصویر ۱۵ زاویه دید مفهوم‌ساز را نشان

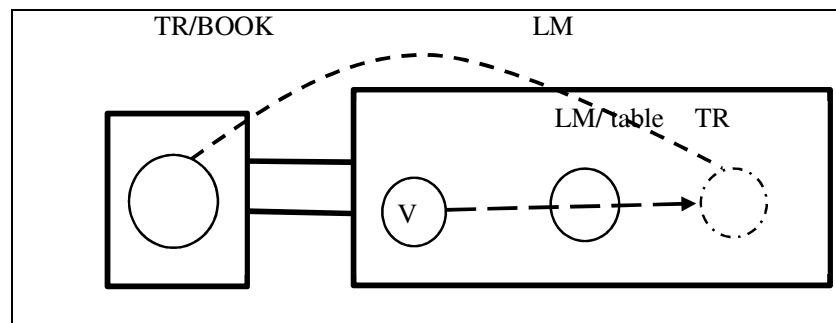
می‌دهد. جهت و ترتیب سازه‌ها از منظر این عنصر سازمان‌دهی می‌شود.



تصویر ۱۵: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۲)

**Figure 15:** A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (42)

در مثال ۴۳، عنصر اضافه بین هسته اسم *kætēw* و گروه حرف اضافه‌ای *pəšt miz* قرار گرفته است. چنانچه این ساخت اضافه را به‌مثابه یک رابطه ذاتی در نظر بگیریم، در واقع این رابطه ذاتی بین *kætēw* و گروه حرف اضافه‌ای *pəšt mizækæ* برقرار است. به عبارتی، *kætēw* و *pəšt mizækæ* در این ساخت، به ترتیب عناصر گذرا و پایا در نظر گرفته می‌شوند. عنصر دوم خود گزاره‌ای رابطه‌ای است. تصویر ۱۶ این ساخت را به‌خوبی نشان می‌دهد.



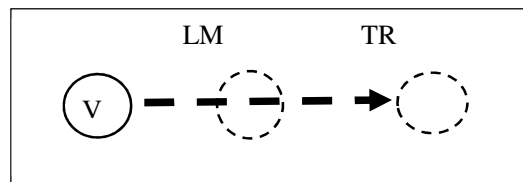
تصویر ۱۶: رابطه مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۳)

**Figure 16:** A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (43)

در تصویر ۱۶، خطوط دوگانه رابطه ذاتی بین شرکت‌کنندگان، یعنی «کتاب» به‌منزله یک شیء عینی و ملموس، و «پشت میز» به‌مثابه عنصری رابطه‌ای را در این ساخت به‌خوبی نشان داده است. ساخت اضافه طرح‌واره‌ای است که یک گزاره رابطه‌ای به‌منزله یکی از شرکت‌کنندگان

در این ساخت را جذب کرده است. نکته جالب توجه این است که عنصر گذرای ساخت اضافه (کتاب) با عنصر گذرای گزاره ارتباطی (پشت میز) همسان هستند، بدین دلیل که عنصری که پشت میز قرار دارد همان کتاب است.

گفتنی است که در مثال ۴۴، عنصر اضافه در دو جایگاه، یکی پس از هسته اسمی *katēw* و دیگری پس از حرف اضافه *pəst* آمده است. در این مثال، عنصر دوم یک رابطه ذاتی بین مفهوم رابطه‌ای - مکانی حرف اضافه «پشت» و شیء «میز» به منزله عنصر پایا برقرار کرده است. در این مثال «میز» عنصر پایا بوده، و مفهوم نسبی (پشت) عنصر گذراست. به علاوه، نخستین عنصر اضافه نیز هسته اسمی را به عبارت اضافه دوم «پشت میز» متصل می‌کند. حرف اضافه فضایی - رابطه‌ای «پشت» را نمی‌توان با شیء «میز» در یک گروه قرار داد و یکی را هسته حرف اضافه و دیگری را متمم در نظر گرفت. به عبارتی، «میز» را نمی‌توان متمم حرف اضافه فضایی - رابطه‌ای «پشت» در نظر آوریم، بلکه باید آن‌ها را دو اسم هم‌ارز دانست که با عنصر اضافه به هم مرتبط شده‌اند. بر این اساس، می‌توان گفت که عنصر اضافه دومی یک رابطه نامتقارن را بین دو مفهوم میز «پایا» و پشت «گذرا» برقرار می‌سازد. تصویر ۱۷، مفهوم رابطه‌ای و نسبی «پشت» را نشان می‌دهد. در واقع، این تصویر صرفاً مفهوم «در پشت چیزی بودن» را نشان می‌دهد، بدون اینکه جایگاه‌های آن توسط عناصری پر شده باشند.

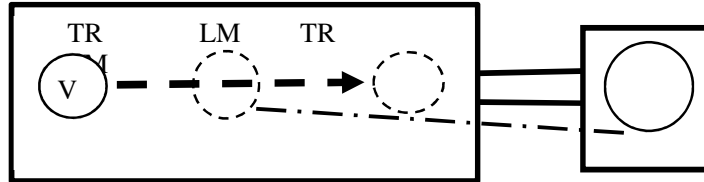


تصویر ۱۷: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۴)

Figure 17: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (44)

همچنین، این مفهوم طرح‌واره‌ای با استفاده از عنصر اضافه به شیء «میز» مرتبط می‌شود. بنابراین، اسم «پشت» به منزله عنصر گذرا و «میز» به مثابه عنصر پایا عمل می‌کند. جایگاه پایا در مفهوم رابطه‌ای «پشت» با عنصر میز در گروه اسمی دوم همسان بوده که به وسیله یک خط

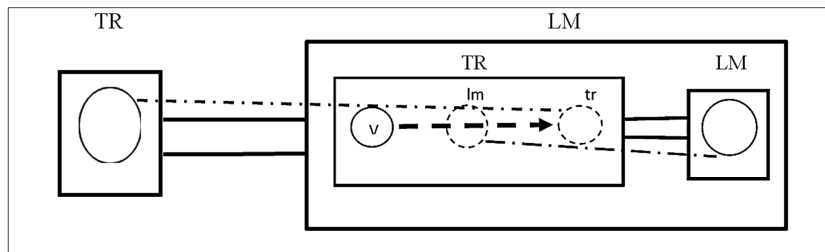
به هم متصل شده‌اند. گفتنی است که این رابطه توسط عنصر اضافه دوم ایجاد می‌شود.



تصویر ۱۸: رابطه مفهومی بین عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۵)

Figure 18: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (45)

بعد از این مرحله، کل عبارت اضافه‌ای «پشت میز» به منزله عنصری جایگاه اشباع‌نشده دوم را در ساخت عنصر اضافه اول اشغال می‌کند. همچنین، عنصر «کتاب» نیز جایگاه اول را اشغال می‌کند. عنصر «کتاب» به عنوان عنصر گذرا و گروه حرف اضافه‌ای «pəst mizæ-kæ» به مثابه عنصر پایا عمل می‌کند که در آن «کتاب» جایگاه خودش را براساس آن عنصر پایا پیدا کرده است. از این رو، عنصر گذرای ساخت اضافه «کتاب» با عنصر گذرای مفهوم نسبی «پشت» (جای اشباع‌نشده گذرا) همسان است، و همین امر ادغام آن‌ها را ممکن می‌کند.



تصویر ۱۹: رابطه ذاتی - مفهومی عناصر پایا و گذرا در مثال (۴۶)

Figure 19: A conceptual relation between Landmark and Trajector elements in (46)

همان‌گونه که نمودار بالا نشان می‌دهد، عنصر نخست حاوی دو شرکت‌کننده اصلی است: «کتاب» که به عنوان گذرا در نظر گرفته می‌شود و عنصر رابطه‌ای «پشت میز» که پایاست.

ساخت اضافه رابطه‌ای ذاتی و نامتقارن میان این عناصر ایجاد می‌کند که به صورت قاعده زیر نمایش داده شده است:

TR e-site 1 (kətēw) Ezafe e-site 2 LM ([pəšt [table (LM)/ ... (TR)])

در ادامه، ساخت اضافهٔ معمولی<sup>۳۴</sup> را مورد بررسی قرار خواهیم داد. اگرچه این ساخت حاوی عنصر اضافه است، اما صرفاً برای بیان معانی محدودی مانند مالکیت، خویشاوندی، جزء - کل و رابطهٔ تداعی به کار می‌رود. همچنین فعل اصلی موجود در این ساخت از مشتقات فعل ایستای «بودن» است که با فاعل نحوی جمله در شخص و شمار مطابقت می‌کند. اما نقش عنصر اضافه در این ساخت بیان رابطه‌ای ذاتی میان دو عنصر است. نکتهٔ جالب توجه این است که عنصر گذرای جمله (فاعل نحوی) و عنصر گذرای ساخت اضافه همسان هستند. این همسانی عناصر گذرا عامل تسهیل ادغام دو حوزهٔ ساخت اضافه و فعل اصلی جمله است. نمونه‌های زیر، مثال‌هایی از ساخت اضافهٔ معمولی هستند:

46. ?æwanæ æsp-i to-n. (مالکیت)

ش<sup>۳</sup>/ج-حال-بودن-تو اضافه-اسب آن‌ها

آن اسب‌ها مال تو هستند.

47. Zara kəč-i Kærim-æ. (خویشاوندی)

ش<sup>۳</sup>/م-حال-بودن-کریم اضافه-دختر زهرا

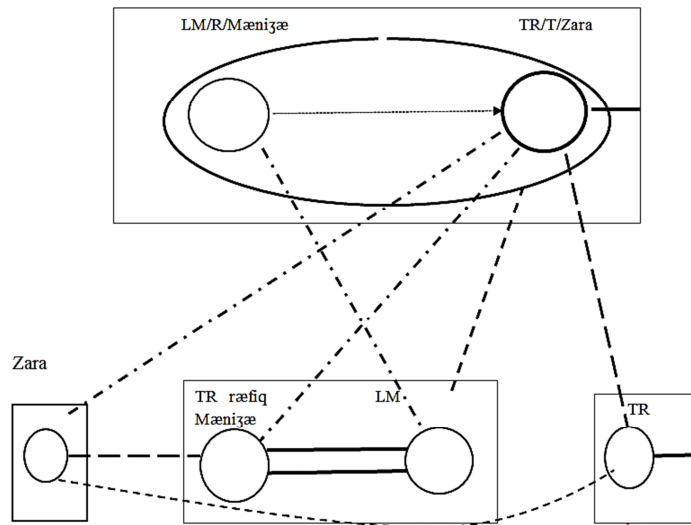
زهرا دختر کریم است.

48. Zara ræfiq-i mæniʒ-æ.

ش<sup>۳</sup>/م-حال-بودن-منیژه اضافه-دوست زهرا

زهرا دوست منیژه است.

فعل «بودن» در مثال ۴۷ حاوی فاعل نحوی «زهرا» است. این فاعل با فعل ناگذرای جمله نیز مطابقت کرده است. همچنین، در این جمله عنصری اضافه موجود است که نوعی رابطهٔ ذاتی و نامتقارن را بین عناصر «دوست» (گذرا) و «منیژه» (پایا) ایجاد کرده است. اما نکتهٔ قابل تأمل در این جمله این است که عنصر گذرای ساخت اضافهٔ «دوست» و عنصر گذرای جملهٔ «زهرا» با هم همسان هستند. همین امر باعث می‌شود که حوزهٔ ساخت اضافه و حوزهٔ مفهومی فعل به راحتی با هم ادغام شوند. تصویر ۲۰ این آمیختگی مفهومی را به خوبی نشان می‌دهد.



تصویر ۲۰: آمیختگی مفهومی دو عنصر پایا و گذرا در مثال (۴۸)

Figure 20: A conceptual blending of Landmark and Trajector elements in (48)

در ارتباط با تصویر ۲۰ باید گفت که فعل جمله رابطه‌ای بین دو عنصر با جایگاه‌های شناختی گذار و پایا برقرار کرده است. همچنین، عنصر اضافه نیز رابطه‌ای ذاتی بین دو عنصر گذار «زهرا» و پایا «منیژه» برقرار می‌سازد. عنصر «زهرا» در مرحله ادغام نهایی جایگاه گذاری این فعل لازم را اشغال می‌کند. همچنین، عنصر «منیژه» نیز جایگاه عنصر پایای ساخت نهایی جمله را پر می‌کند. اما عنصر گذرای اضافه «دوست» نیز به‌لحاظ مفهومی با عنصر گذاری جمله «زهرا» ادغام شده است، چراکه هر دوی آن‌ها به یک عنصر واحد اشاره دارند. در نهایت، عنصر پایای اضافه «منیژه» نیز با عنصر پایای فعل جمله منطبق می‌شود. تصویر ۲۰ این ادغام را به‌روشنی نشان داده است. اما همان‌گونه که پیش‌تر هم اشاره کردیم، دلیل اصلی ادغام این دو حوزه (حوزه عنصر اضافه و فعل) قرابت مفهومی عناصر گذرا و پایای هر دو حوزه است. به عبارتی، عنصر گذرای اضافه و عنصر گذرای فعل به مفهوم واحدی اشاره دارند.

یکی دیگر از کارکردهای شناختی عنصر اضافه مربوط به نشان دادن مبتدای جمله است. در واقع، عنصر اضافه آن عنصری را نشان می‌دهد که در جمله، تحت مبتداهدگی قرار گرفته

است. به عبارتی، عنصر اضافه رابطه‌ای نامتقارن بین عنصر مبتدا<sup>۳۶</sup> و بقیه گزاره<sup>۳۷</sup> را نشان می‌دهد.

49. ?æw peyaw-æy dwene mašen-i kəfi.

خرید ۳ش/م-ماشین دیروز اضافه-مرد آن

آن مردی که دیروز ماشین خرید.

50. ?æw kof-an-æy Hæsæn də?wæt-yani kərd-bu.

کرده بود ۳ش/ج-دعوت حسن اضافه-جمع-پسر آن

آن پسرانی که حسن دعوتشان کرده بود.

کنشگر جمله در مثال ۴۹ از طریق عنصر اضافه مبتدا شده است. همچنین، کنش‌پذیر نیز در مثال بعد از طریق همان عنصر، مبتداسازی شده است. در دستور شناختی عنصر مبتدا به‌منزله نقطه ارجاع در نظر گرفته می‌شود که به‌وسیله آن دسترسی ذهنی به مابقی جمله ممکن می‌شود (Langaker, 2008, p.513). از آنجا که عنصر اضافه بهترین وسیله برای القای مدل نقطه ارجاع است، بنابراین رابطه بین مبتدا و بقیه جمله با عنصر اضافه بیان شده است. از این رو، اگر عنصر مبتدا را نقطه مبدأ در نظر بگیریم، کل گزاره عنصر هدف خواهد بود:

R [topic ?æw kofan] —————> T [proposition Hæsæn də?wæt-yani kərd-bu]

با توجه به معانی و کارکردهای متفاوت عنصر اضافه، می‌توان استدلال کرد که آن‌ها تنها از طریق انگاره رابطه ذاتی و نامتقارن قابل تشخیص هستند.

در ادامه، به بررسی اضافه در ساخت [اسم+عنصر اضافه+صفت] خواهیم پرداخت. به‌لحاظ شناختی، می‌توان چنین استدلال کرد که صفت، رابطه‌ای را نشان می‌دهد که در آن یک شیء به-منزله عنصر گذرا به حوزه خاصی از ویژگی<sup>۳۸</sup>ها مرتبط می‌شود (Langaker, 2008, p.116). برای نمونه، در کردی از ساختی استفاده می‌شود که در آن، صفت قبل از هسته اسمی به‌کار می‌رود. در این‌گونه ساخت‌ها، اسم به‌منزله عنصر گذرا در نظر گرفته می‌شود که با حوزه ویژگی‌ها در ارتباط است. نمونه‌های زیر مؤید این مطلب هستند.

51. suræ goł

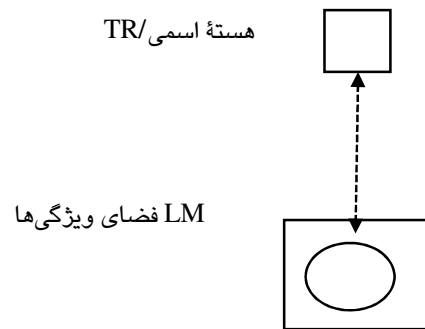
گل سرخ

گل سرخ



52. šængæ kə̌  
 زیبا دختر  
 دختر زیبا

تصویری که این ساخت را نشان می‌دهد در ذیل آمده است.



تصویر ۲۱: رابطه هسته اسمی و فضای ویژگی

Figure 21: A relation of nominal head and attribute space

در این ساخت، صفت نوعی رابطه غیرفرایندی را نشان می‌دهد که هسته اسمی به‌مثابه عنصر گذرا آن را توصیف می‌کند (Langaker, 2008). اما ساختی که برای توصیف اسم به‌وسیله صفت به‌کار می‌رود با عنصر اضافه نیز بیان می‌شود.

53. top-i sur  
 قرمز اضافه-توپ

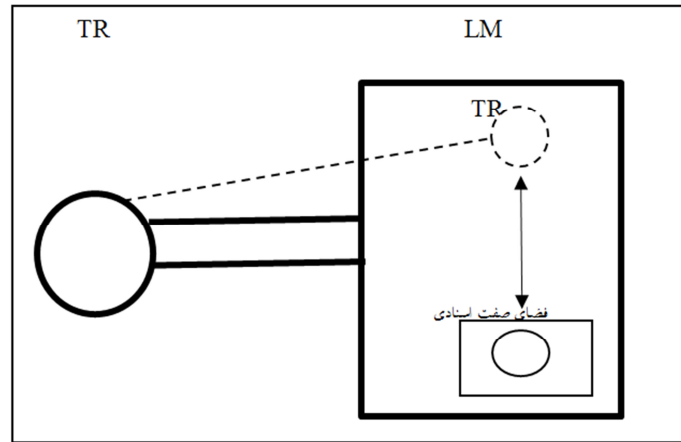
توپ قرمز

54. mənət-i dʒwan  
 زیبا اضافه-بچه

بچه زیبا

با توجه به مثال‌های بالا، می‌توان گفت که عنصر اضافه نوعی رابطه ذاتی بین عناصر اسم و صفت ذاتی آن برقرار می‌کند. بر این اساس، صفت به‌منزله یک عنصر رابطه‌ای، یکی از جایگاه‌های اشباع‌نشده رابطه ذاتی و نامتقارن مطرح‌شده به‌وسیله ساخت اضافه را پر می‌کند.

تصویر ۲۲، رابطه شناختی بین هسته اسمی و صفت آن را در ساخت *topi-i sur* نشان می‌دهد.



تصویر ۲۲: رابطه شناختی بین هسته اسم و صفت به‌مثابه عناصر پایا و گذرا

**Figure 22:** A relation between nominal head and attribute as Landmark and Trajector elements

در این مثال، صفت «قرمز» با جایگاهی اشباع‌نشده (جایگاه عنصر گذرا) از طریق عنصر اضافه با هسته اسمی «توپ» به‌عنوان عنصر گذرا در ساخت اضافه ترکیب می‌شود. سپس عنصر رابطه‌ای صفت نیز جایگاه عنصر پایا را در ساخت اضافه اشغال می‌کند، اما در نهایت عنصر گذرای ساخت اضافه (توپ) با عنصر گذرای صفت (جایگاه خالی گذرا) ادغام می‌شود. این ادغام عناصر (ادغام توپ اولاً به‌منزله عنصر گذرای ساخت اضافه و سپس به‌منزله عنصر گذرای ساخت صفتی) از طریق واسطه‌گری عنصر اضافه انجام می‌پذیرد. درواقع، همانندی ماهیت سازه‌های موجود در دو ساخت اضافه و صفتی عامل اصلی ادغام مفهومی در این ساخت است.

گفتنی است که برخی ساخت‌های اضافه از ساختار پیچیده‌تری برخوردارند که از تعدادی عنصر اضافه تشکیل شده‌اند که می‌توانند به‌طور نامحدودی تکرار شوند.

55. kəw-i dʒwan-i zærd-i gəran-i mofid  
مفید اضافه-گران اضافه-زرد اضافه-زیبا اضافه-کتاب

کتاب زیبای زرد گران مفید

56. kəw-i- Hæsæn-i kor-i Kærim-i sæfaxanæ-i Hawšar  
افشار اضافه صفاخانه اضافه-کریم اضافه-پسر اضافه-حسن اضافه-کتاب

کتاب حسن پسر کریم صفا خانه هوشار

این گونه ساختارها همواره با اسمی آغاز می‌شوند که آن اسم، همان عنصر اصلی (یعنی گذرا) در رابطه ذاتی است و با نخستین عنصر اضافه نشان داده می‌شود. به علاوه، در ادغام نهایی همه عناصر نیز همان اسم به جایگاه عنصر گذرای نهایی کل ساخت نیز بدل می‌شود، چراکه همه عناصر به نسبت این عنصر مبنایی در جایگاه خود قرار می‌گیرند. بنابراین، همه اسامی و صفاتی که پس از اسم نخست می‌آیند، همگی به صورت انباشتی توصیف‌کننده آن عنصر گذرای اولی هستند. ساختار ادغام مفهومی عناصر را در چنین ساخت‌های پیچیده‌ای می‌توان به صورت زیر نشان داد:

[[[[TR-inr1-LM] TR-inr2-LM] TR-inr3-LM] TR-inr4-LM]

این ساختارهای تکراری یا اصطلاحاً زایای ساخت اضافه را می‌توان براساس مفهوم طرح‌وارگی رابطه القاء شده توسط عنصر اضافه و انعطاف‌پذیری آن در اعمال شدن بر نسبت‌های متفاوت تبیین کرد. طرح‌وارگی ساخت اضافه، نشان از نقش انتزاع‌شدگی، دستوری‌شدگی و طرح‌واره‌شدگی در رابطه نمایه‌شده توسط عنصر اضافه است. به عبارتی، می‌توان چنین نتیجه گرفت که بین خلاقیت و طرح‌وارگی یک ساخت خاص، رابطه دوسویه‌ای وجود دارد. بدین صورت که هرچه رابطه نمایه‌شده انتزاعی‌تر و کلی‌تر باشد، احتمال اعمال و کاربرد آن برای معنای متفاوت بیشتر است.

## ۶. نتیجه

جستار حاضر با اتخاذ رویکردی شناختی تلاش کرده است تا تنوع معنایی - ساختاری ساخت اضافه را در کردی تبیین کند. استدلال‌ها نشان داد که این ساخت در واقع عنصری است که رابطه‌ای انتزاعی و طرح‌واره‌ای را مفهوم‌پردازی می‌کند که حاوی دو جایگاه اشباع‌نشده میزبان عناصر پایا و گذراست. یافته‌ها نشان داد که بین دو عنصر پایا و گذرا قرابت شناختی و البته

عدم تقارن مفهومی برقرار است. با بررسی داده‌های تاریخی آشکار شد که اضافه، محصول دستوری شدن یک ضمیر موصولی است که عنصر اصلی ساخت موصولی را به یک اسم دیگر به واسطه قرابت مفهومی به هم مرتبط می‌سازد. طی فرایند دستوری شدن، این ضمیر به عنصری تحول می‌یابد که توانایی ایجاد رابطه ذاتی و نامتقارن را بین دو عنصر متفاوت برقرار می‌سازد. این دو عنصر می‌توانند در ساخت‌های گوناگونی ظاهر شوند. علی‌رغم تنوع ساختاری این ساخت، نتایج نشان داد که تمام این ساخت‌ها وابسته به یک ساختار مفهومی نامتقارن میان دو عنصر پایا (نقطه ارجاع) و گذرا (عنصر مقصد) هستند. این تبیین علاوه بر اینکه تفاوت‌های مفهومی و ساختاری این موارد گوناگون را دربر می‌گیرد، همچنین نقاط مشترک این ساخت‌ها را نیز برجسته ساخته است.

## ۷. پی‌نوشت‌ها

1. cognitive linguistics
2. R. Langaker
3. G. Lakoff
4. M. Johnson
5. encyclopedic
6. core meaning
7. cognitive grammar
8. conceptualization
9. reference point
10. asymmetry
11. symbolic
12. profile
13. static
14. index
15. base
16. figure
17. ground
18. domain
19. cognitive semantics
20. J. Taylor
21. relational
22. trajectory
23. landmark

24. relational
25. subjectification
26. possessee
27. possessor
28. target
29. conceptualizer
30. part
31. whole
32. intrinsic relation
33. empty sites
34. predicative
35. topicalization
36. topic
37. proposition
38. attributive

## ۸ منابع

- ابولقاسمی، م. (۱۳۸۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- انوری، ح.، و احمدی گیوی، ح. (۱۳۹۰). *دستور زبان فارسی (۲)*. تهران: فاطمی.
- رضویان، ح.، کاوسی تاجکوه، ص.، و بهرامی خورشید، س. (۱۳۹۵). ساخت اضافه در زبان فارسی از منظر دستور ساخت گلدبرگ. *پژوهش‌های زبانی*، ۷ (۲)، ۳۹-۵۷.
- عموزاده، م.، و اسفندیاری، ن. (۱۳۹۱). *بررسی مقایسه‌ای ساخت اضافه در زبان فارسی براساس الگوهای شناختی و غیرشناختی*. *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۲ (۴)، ۹۱-۵۹.
- قریب، ع.، بهار، م.ت.، فروزان‌فر، ب.، همایی، ج.، و یاسمی، ر. (۱۳۵۰). *دستور زبان فارسی (پنج استاد)*. تهران مرکزی.
- معین، م. (۱۳۶۳). *اضافه*. تهران: امیرکبیر.
- نساچیان، م.، شجاعی، ر.، و بحرانی، م. (۱۳۹۸). ساخت اضافه در زبان فارسی: بررسی پیکره‌بنیاد. *پژوهش‌های زبانی*، ۱، ۱۶۱-۱۸۲.

## References

- Abolghasemi, M. (2007). *A Historical Grammar of the Persian*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Amouzade, M., & Esfandiari, N. (2013). A comparative study of Ezafe construction based on cognitive and non-cognitive approaches. *Journal of Comparative Linguistics*, 2(4), 59-91. [In Persian]
- Anvari, H., & Givi, H. A. (2011). *Persian Language Grammar 1 & 2*. Tehran: Fatemi Publication. Fourth Edition. [In Persian]
- Cristiano Broccias, C. (2006). Cognitive approaches to grammar. In Gitte Kristiansen, Michel Achard Rene Dirven and Francisco J. Ruiz de Mendoza, *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*. New York: Mouton de Gruyter Berlin. 81-118.
- Geeraerts, D. (2006). *A rough guide to cognitive linguistics*. In: D. Geeraerts (Ed). *Cognitive linguistics: Basic Readings*, (1-28). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Ghomeshi, J. (1997). Non-projecting Nouns and the Ezafe: Constructions in Persian. *Natural Language and Linguistic Theory*, 729-788.
- Kahnemuyipour, A. (2014). Revisiting the Persian Ezafe construction: A roll-up movement analysis. *Lingua*, 1-24.
- Karimi, Y. (2007). Kurdish Ezafe construction: Implications. *Lingua*, 2159-2177.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar (volume1)*. Stanford and California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1995). Possession and possessive constructions. In J. R. Taylor, & R. E. MacLaury, *Language and the Cognitive Construal of the World* (51-80). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

- Langacker, R. W. (2000). *Grammar and conceptualization*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, R. (2006). Cognitive grammar: Introduction to concept, image, and symbol. In Dirk Geeraerts, *Cognitive linguistics : Basic Readings*. New York: Mouton de Gruyter Berlin, 29-68.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Langacker, R. W. (2009). *Investigations in cognitive grammar*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Lotfi, A. (2014). Persian Ezafe as a 'Figure' Marker: A unified analysis. *California Linguistic Notes*, 55-72.
- Moiiin, M. (1985). *Ezafe*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Nassajian, M., Shojaei, R., & Bahrani, M. (2019). The corpus-based study of Ezafe construction in Persian. *Language Research*, 10 (1), 161-182. [In Persian]
- Qarib, A., Foruzanfar, B., Homai, J., & Yasami, R. (1972). *Persian Grammar (5 Teachers) (Dastoore Zabane Farsi (5 Ostad)*. Tehran. Markazi. [In Persian]
- Radden, G., & Dirven, R. (2007). *Cognitive English grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Razavian, H., Kavusi Tajkoh, S., & Bahrami Khorshid, S. (2016). Ezafe constructions in Persian language from Goldberg's construction grammar perspective. *Language Research*, 7(2), 39-57. [In Persian]
- Samiian, V. (1994). The Ezafe construction: Some implications for the theory of X-bar syntax. In *Persian Studies in North America*, M. Marashi (ed), 17-41, Iranbooks, Bethesda, Maryland.
- Samvelian, P. (2005). When morphology does better than Syntax: The Ezafe construction in Persian. *Ms., Université de Paris*, 3
- Taylor, J. (2002). *Cognitive grammar*. Oxford: Oxford university press

- Verhagen, A. (2007). Construal and perspectivization. In D. Geeraerts and H. Cuyckens, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York: Oxford University Press. 48-81.